

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
на тему:

**«Психологічні чинники ставлення студентів ЗВО до військових та
ветеранів російсько-української війни»**

Виконала студентка 4 курсу, групи Пс-41
напрямку підготовки 053 «Психологія»

Пахольчук Вероніка Миколаївна

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, доцент

Матласевич Оксана

Володимирівна

Рецензент:

доктор психологічних наук, доцент

Августюк Марія Миколаївна

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри: _____

Оксана МАТЛАСЕВИЧ

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВИХ І ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

- 1.1. Психологічні механізми ставлення: концепції та теорії
- 1.2. Фактори, що впливають на формування ставлення до військових і ветеранів
- 1.3. Особливості ставлення студентської молоді до учасників війни

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО ВІЙСЬКОВИХ ТА ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

- 2.1. Роль національної ідентичності в формуванні ставлення до військових
- 2.2. Вплив соціокультурних та медійних факторів на сприйняття учасників війни

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО ВІЙСЬКОВИХ ТА ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

- 3.1. Характеристика вибірки. Опис методології та етапів дослідження.
- 3.2. Аналіз результатів дослідження: основні тенденції та закономірності
- 3.3. Практичні рекомендації на основі результатів дослідження

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Ставлення студентської молоді до військових і ветеранів російсько-української війни є важливою соціально-психологічною проблемою сучасного українського суспільства. У контексті триваючої повномасштабної агресії Російської Федерації проти України та активної участі Збройних Сил України у захисті територіальної цілісності держави, особливої ваги набуває не лише героїзація образу військового, але й глибоке усвідомлення суспільством ролі та значущості ветеранів. Молодь як соціально активна частина населення, майбутній інтелектуальний і професійний потенціал держави, формує свої ціннісні орієнтації, зокрема й ставлення до учасників війни, у період навчання у закладах вищої освіти. Саме в цей час відбувається становлення особистісної ідентичності, усвідомлення громадянської позиції, а також інтеріоризація суспільних норм і установок. Психологічні чинники, що впливають на ці процеси, можуть бути як об'єктивними (соціокультурне середовище, медійний вплив, наявність безпосереднього досвіду взаємодії з військовими), так і суб'єктивними (цінності, рівень емпатії, національна ідентичність, психологічна зрілість), що обумовлює складність і багатогранність цього явища.

Актуальність дослідження обумовлюється потребою у глибшому розумінні механізмів формування громадянської свідомості у студентів, а також вивченням психологічних особливостей їхнього ставлення до осіб, які безпосередньо залучені до бойових дій або повернулися з фронту. Після 2014 року, а особливо з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна зіткнулася з безпрецедентним за масштабами соціальним викликом — реінтеграцією значної кількості ветеранів у мирне життя. Успішність цього процесу багато в чому залежить від ставлення до них з боку цивільного населення, зокрема молоді. Дослідження ставлення студентів до військових і ветеранів дозволяє зрозуміти рівень

сформованості соціальної підтримки, емпатії, патріотизму, а також виявити потенційні упередження, стереотипи чи бар'єри, що перешкоджають ефективній комунікації та соціальній єдності. Серед зарубіжних дослідників, які досліджували проблему ставлення студентів до військових варто виокремити Парсонса Ф., Хусті І., Барані Е., Фабіан М., Мотл К. Т., Джордж К. А., Гібсон Б. Дж.

У вітчизняному науковому середовищі цю проблематику досліджували Пріб Г. А., Гавриловська К., Жук В. Г., Нікітіна О. П., Титаренко Т. М., Колесніченко О. С. Проте саме поєднання вивчення ставлення студентів до військових і ветеранів крізь призму психологічних чинників досі залишається недостатньо дослідженим, що й обґрунтовує потребу в подальшій науковій увазі.

Мета: виявлення, аналіз і систематизація основних психологічних чинників, які обумовлюють ставлення студентів до військовослужбовців і ветеранів, а також вивчення специфіки сприйняття та емоційного реагування молоді на досвід війни та її учасників.

Об'єкт дослідження: ставлення студентів закладів вищої освіти до військових та ветеранів російсько-української війни.

Предмет дослідження: психологічні чинники, що впливають на характер, зміст та інтенсивність цього ставлення.

Завдання дослідження:

- 1) вивчити основні психологічні механізми формування, а також визначити фактори, що впливають на ставлення до військових та ветеранів;
- 2) дослідити особливості ставлення студентської молоді до учасників війни та проаналізувати роль національної ідентичності у її формуванні;
- 3) оцінити вплив соціокультурних та медійних чинників на сприйняття ветеранів;

- 4) провести емпіричне дослідження ставлення студентів до військових і ветеранів;
- 5) розробити практичні рекомендації на основі отриманих результатів.

Базою нашого дослідження став Національний університет “Острозька академія”. Вибірка була сформована з 58 осіб, вік яких був у межах 19-25 років (34 чоловічої та 24 жіночої статі).

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, порівняння, узагальнення наукових напрацювань із теми); *емпіричні* («Шкала соціальної дистанції» Еміля Богардуса; «Шкала емоційного відгуку» Альберта Меграбяна і Нормана Епштейна; авторська методика — «Шкала психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни»); *математико-статистичні методи дослідження:* (аналіз частот, U-критерій Манна-Уїтні, критерій Краскела-Уолліса, T-критерій Вілкоксона, коефіцієнт кореляції попарних добутків Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок).

Практична значущість дипломної роботи полягає у можливості використання її результатів для розробки профілактичних програм, тренінгів із формування емпатії, толерантності й підтримки ветеранів серед молоді, а також для удосконалення освітніх і виховних стратегій у закладах вищої освіти.

Обсяг та структура роботи: дана робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, основний зміст роботи було викладено на 52 сторінках, загальний обсяг роботи складає 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВИХ І ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

1.1. Психологічні механізми ставлення: концепції та теорії

Ставлення є складною психологічною категорією, що відображає емоційно-оцінне сприйняття індивідом об'єктів, явищ чи осіб. У контексті російсько-української війни формування ставлення до військових та ветеранів набуває особливої актуальності, оскільки впливає на соціальну згуртованість, підтримку армії та процеси реінтеграції військовослужбовців у мирне життя.

У межах когнітивного підходу ставлення трактується як результат пізнавальної діяльності людини, що базується на обробці інформації, яку вона отримує про той чи інший об'єкт. Людина не просто реагує на події, а аналізує, порівнює, синтезує знання, формує переконання, які надалі стають основою її ставлення. Згідно з цією теорією, ставлення складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового [41].

Найважливішим є саме когнітивний, оскільки саме він задає логіку та зміст сприйняття об'єкта. Наприклад, якщо студент ЗВО має достатньо інформації про те, якою ціною українські військові стримують агресію, які людські жертви несуть, і який вплив це має на незалежність країни, то на основі цього знання формується шанобливе, вдячне ставлення до них. Знання стає ґрунтом для емоцій і дій. Теорії когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер) теж є частиною цього підходу — вони пояснюють внутрішній психологічний дискомфорт, який виникає у людини внаслідок суперечностей між її переконаннями, знаннями або поведінкою. Фестінгер стверджував, що індивіди прагнуть досягти когнітивної узгодженості

(консонансу), і коли виникає дисонанс, вони намагаються його зменшити шляхом зміни однієї з когніцій або поведінки [23].

У межах біхевіористичного підходу ключову роль у формуванні ставлення відіграє поведінковий досвід людини та результат, який вона отримує внаслідок цієї поведінки. Цей підхід базується на працях Джона Уотсона, Б. Ф. Скіннера та інших представників біхевіоризму, які вважали, що будь-яке психологічне явище можна пояснити через реакцію на зовнішній стимул [4]. Ставлення у цьому контексті — це реакція, яку людина засвоює завдяки умовним чи безумовним підкріпленням. Якщо за взаємодією з об'єктом слідує позитивний досвід, формується позитивне ставлення. Наприклад, якщо студент особисто знайомиться з військовим, який був поранений, але розповідає про свою службу з гідністю і щирістю, то така зустріч, особливо якщо вона супроводжується емоційно позитивним досвідом, створює позитивне ставлення до представників цієї групи загалом.

Такі контакти, що супроводжуються схваленням, підтримкою або приємними емоціями, підсилюють схильність до відповідного ставлення в майбутньому. У цьому підході підкріплення і повторення поведінки виступають головними детермінантами формування ставлення, а самі переконання чи емоції розглядаються як похідні від зовнішніх впливів [3].

Психоаналітичний підхід до формування ставлення опирається на ідеї Зигмунда Фрейда та його послідовників, які розглядали людську психіку як арену боротьби між свідомим і несвідомим. Ставлення в цьому контексті розуміється не лише як усвідомлене уявлення про об'єкт, а як результат глибоко вкорінених внутрішніх конфліктів, витіснених бажань, проекцій і захисних механізмів [28]. Дитячі переживання, особливо ті, що пов'язані з фігурами авторитету (батько, мати, вчитель, лідер), надалі проєктуються на інші значущі об'єкти — наприклад, військових чи державу загалом. Якщо у дитини були конфліктні стосунки з батьком, який уособлював суворість і

вимогливість, вона може несвідомо переносити ці емоції на військових як символ влади й сили. У свою чергу, якщо батько був захисником, доброзичливим, турботливим, то ставлення до військових, навіть у дорослому віці, може формуватися як довіра, повага й вдячність. Психоаналітичний підхід дозволяє зрозуміти, чому одні й ті самі соціальні об'єкти викликають абсолютно різні ставлення в людей, що мають подібний життєвий досвід, але різну глибину несвідомих переживань. У центрі уваги тут — особистісна історія, витіснені конфлікти, а також індивідуальні способи захисту від тривоги, які впливають на зміст і силу ставлення [24].

Гуманістичний підхід розглядає ставлення як прояв внутрішнього світу людини, її прагнення до автентичності, гармонії, любові, гідності та самореалізації. На відміну від біхевіористів чи психоаналітиків, які вважали, що поведінка зумовлена або зовнішніми стимулами, або внутрішніми конфліктами, представники гуманістичної психології — зокрема Абрахам Маслоу, Карл Роджерс — акцентують на позитивній сутності людини і її здатності робити вільний, свідомий вибір. Згідно з цим підходом, ставлення формується не тільки під впливом зовнішніх обставин, а й у процесі пошуку сенсу, усвідомлення цінностей, розуміння себе. Якщо людина вірить у важливість свободи, гідності, захисту життя — то її ставлення до тих, хто бореться за ці цінності (зокрема військових), буде наповнене глибокою емпатією, повагою і підтримкою. Гуманістична психологія розглядає ставлення не як щось автоматичне, а як результат особистісної зрілості та морального вибору. Такий підхід особливо актуальний у контексті війни, коли постає питання не лише про виживання, а й про гідність, національну ідентичність, солідарність. Людина, яка діє відповідно до своїх цінностей, переживає внутрішню гармонію — і це, своєю чергою, укріплює її позитивне ставлення до тих, хто ці цінності уособлює [2].

Формування ставлення є складним процесом, який відбувається через взаємодію кількох психологічних механізмів, що діють одночасно та впливають одне на одного. Одним із таких механізмів є соціальне навчання, або ж навчання шляхом спостереження. Людина, особливо в підлітковому чи юнацькому віці, активно переймає моделі поведінки та емоційне ставлення до об'єктів, які спостерігає в соціальному середовищі. При цьому важливу роль відіграє авторитет або привабливість моделі, за якою відбувається спостереження. Наприклад, у контексті ставлення до військових потужним фактором стає вплив мас-медіа, соціальних мереж, кіно та блогерів, які демонструють героїзм, відвагу, самопожертву солдатів, їхні історії порятунку цивільних, захисту країни, переживання після боїв. Якщо така інформація подається емоційно насичено, із позитивною оцінкою, аудиторія (особливо молодь) схильна переймати цю позицію та формувати відповідне позитивне ставлення. Це працює навіть тоді, коли сама людина безпосередньо не взаємодіє з військовими — емоційний та поведінковий приклад інших створює ґрунт для наслідування і засвоєння.

Ще одним потужним механізмом формування ставлення є когнітивний дисонанс. Його суть полягає в тому, що коли між переконаннями людини та її поведінкою виникає суперечність, психіка намагається знизити внутрішній дискомфорт [11]. Це може реалізовуватися шляхом зміни однієї зі складових: або переконання коригуються під поведінку, або навпаки — змінюється поведінка під тиском вже наявних переконань. У приклад можна навести ситуацію, коли студент вважає, що війна — це лише політика і що військові не мають стосунку до захисту особисто його життя. Проте після спілкування з ветераном або перегляду документального фільму про реальні події він починає сумніватися у своїй попередній позиції. Щоб зменшити внутрішній дисонанс, він або змінює ставлення до військових (усвідомлює їхню значущість), або починає уникати таких тем, що також є способом зниження напруги. Така зміна

ставлення через когнітивний дисонанс доволі часто відбувається несвідомо, але її вплив може бути тривалим і стійким, особливо коли особа має відкритість до нових знань і досвіду. Дослідження також вказують на те, що війна впливає на психологічну стійкість студентів, змушуючи їх адаптуватися до нових реалій та переосмислювати свої погляди. Зокрема, вивчення психологічної стійкості студентів в умовах війни підкреслює важливість соціальної підтримки, інформаційних ресурсів та психологічної компетентності для збереження психічного здоров'я студентської молоді [25].

Ідентифікація є ще одним важливим механізмом, через який відбувається формування ставлення. Людина, ототожнюючи себе з певною соціальною групою, автоматично приймає її цінності, норми та ставлення як свої власні. Це може стосуватися політичних поглядів, соціальних питань, національної ідентичності або ставлення до конкретних категорій людей, зокрема військових. Дослідження показують, що участь студентів у волонтерській діяльності сприяє формуванню у них таких якостей, як відповідальність, ініціативність та здатність до роботи в команді. Ці якості, у свою чергу, формують позитивне ставлення до військових та ветеранів, оскільки студенти безпосередньо взаємодіють з ними, розуміють їхні потреби та цінності [29]. Крім того, волонтерська діяльність є засобом самовизначення та самореалізації молоді. Участь у волонтерських ініціативах дозволяє студентам відчувати свою значущість у суспільстві, що сприяє формуванню громадянської ідентичності та активної життєвої позиції [22].

Механізм емоційного зараження діє швидко і часто на підсвідомому рівні. Люди схильні переймати емоції тих, хто поруч із ними, особливо якщо емоції є сильними, щирими і мають соціальний резонанс. Емоційне зараження часто відбувається під час масових подій, зустрічей з ветеранами, перегляду емоційних відео, спілкування в групах підтримки

тощо. Наприклад, якщо студент чує про бойовий досвід людини, яка пережила полон, поранення, втрату побратимів, він починає відчувати сильне співпереживання, яке формує емоційний зв'язок з об'єктом — у даному випадку, з військовими як соціальною групою. Цей механізм підсилюється, якщо емоційний вплив відбувається в групі, коли кілька осіб демонструють схожі переживання, що посилює ефект колективного емоційного зараження. Такі емоції можуть трансформуватися в стійке ставлення, яке потім підтримується раціональними аргументами або конкретними діями — наприклад, участю у волонтерських ініціативах.

Українські дослідники також приділяють значну увагу механізмам формування ставлення в сучасних умовах. Зокрема, в монографії "Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі" під редакцією М. Л. Смульсон аналізується вплив цифрового середовища на психологічні процеси, включно зі ставленнями. Автори наголошують, що в епоху цифрових комунікацій велика частина емоцій, переконань і ставлень формується у віртуальному просторі — через соціальні мережі, коментарі, лайки, цифрову солідарність, онлайн-зустрічі [32]. Віртуальна взаємодія створює середовище, у якому швидко поширюються ідеї, емоції та норми. Людина може ідентифікувати себе з певною онлайн-спільнотою, переймати емоційні реакції інших, змінювати свої переконання під впливом групових обговорень. У цьому процесі відображається складна взаємодія когнітивних, афективних і поведінкових механізмів, які через цифрові засоби комунікації лише посилюються. Таке середовище, за словами авторів, має значний вплив на становлення особистості як суб'єкта — активного, ціннісно зорієнтованого учасника соціального життя. Саме тому сучасне формування ставлення, включно зі ставленням до військових, дедалі більше відбувається не у фізичному контакті, а в інформаційному просторі, де емоції, переконання і групова належність поєднуються в єдиний механізм психологічного впливу.

Таким чином, розуміння психологічних механізмів формування ставлення є ключовим для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки військових та ветеранів. Врахування когнітивних, емоційних та соціальних аспектів дозволяє створювати програми, спрямовані на формування позитивного ставлення до захисників України, що сприятиме їхній реінтеграції та підвищенню соціальної згуртованості.

1.2. Фактори, що впливають на формування ставлення до військових і ветеранів

Формування ставлення до військових і ветеранів у студентів закладів вищої освіти — це складний і багатогранний процес, який розгортається під впливом цілої низки чинників. Кожен із них залишає відбиток у свідомості молоді, моделюючи унікальний спектр емоцій, переконань та уявлень про осіб, що захищають державу. У цьому процесі психологічна складова має особливе значення. Здатність до емпатії та менталізації — глибокого розуміння думок, емоцій і мотивацій іншої людини — є тим психологічним інструментом, який дає змогу студентам бачити у військових не лише символи сили, але й особистостей із пережитим досвідом, травмами, гідністю та потребою в прийнятті. Це усвідомлення не виникає миттєво — воно формується поступово, завдяки розвитку емоційного інтелекту, критичного мислення й здатності виходити за межі шаблонного сприйняття.

Водночас важливим контекстом формування ставлення є соціальні уявлення, які часто базуються не на особистому контакті з військовими, а на поширених стереотипах. Зокрема, дослідження показують, що частина студентів може мати викривлені уявлення про ветеранів через медійні повідомлення або побутові розмови [23]. Це може призводити до формування хибного образу військових як емоційно нестабільних,

агресивних чи психологічно небезпечних осіб. Подібні стереотипи не тільки позбавлені підґрунтя, а й здатні суттєво ускладнити процес соціальної інтеграції ветеранів після повернення з фронту. Відчуття упередженого ставлення або уникання може викликати у них емоційну ізоляцію та посилювати психологічний дискомфорт. Дослідження також вказують на те, що ветерани можуть відчувати нерозуміння та недовіру з боку цивільного населення. Це може призводити до емоційної ізоляції та посилення психологічного дискомфорту у ветеранів. Зокрема, опитування показують, що ветерани можуть стикатися з упередженим ставленням у громадському транспорті, при отриманні медичних або адміністративних послуг. Це свідчить про необхідність подолання стереотипів та формування більш об'єктивного уявлення про ветеранів у суспільстві [21].

Інформаційний простір, зокрема цифрове середовище, в якому переважно перебуває молодь, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні ставлення до військових і ветеранів. Соціальні мережі, відеохостинги на кшталт YouTube, а також месенджери, зокрема Telegram-канали, стали головними джерелами інформації для більшості студентів і молодих людей. Особливість цього простору полягає у високій динамічності, емоційній насиченості контенту, а також у його фрагментарності й тенденції до поширення яскравих, але не завжди об'єктивних матеріалів. У цьому контексті значна частина аудиторії сприймає образ військового через призму готових інтерпретацій, мемів, відеофрагментів або емоційних постів, що часто не мають аналітичного чи збалансованого характеру.

У сучасному медіапросторі спостерігається тенденція до романтизації військової служби, що суттєво впливає на формування уявлень молоді про війну та її учасників. ЗМІ активно транслюють образи героїв, які уособлюють мужність, силу та жертвність, створюючи ідеалізоване сприйняття військових дій. Це сприяє зростанню поваги до

військових, але водночас формує викривлене уявлення про реальність війни та психологічний стан ветеранів. Як зазначає Олена Журавська у своїй роботі «Проблема романтизації війни в Україні», романтизація війни може приховувати реальні загрози, пов'язані зі збройними конфліктами, та не повинна сприйматися як норма чи позитивне явище. Необхідно працювати над зменшенням впливу пропаганди та політичних маніпуляцій на сприйняття війни громадськістю, збереження об'єктивності й критичного мислення в суспільстві [14].

На противагу цьому, в інформаційному просторі також присутня інша крайність — зосередження виключно на посттравматичних наслідках війни. Повідомлення про випадки агресивної поведінки, проблеми із залежностями, самогубства або складнощі у соціальній адаптації ветеранів створюють страхітливий, іноді навіть загрозливий образ. Такі публікації, особливо без належного контексту, підживлюють стереотипи про військових як про психологічно нестабільних чи навіть небезпечних людей. У результаті частина молоді, яка не має особистого досвіду спілкування з ветеранами, може формувати виключно негативне уявлення про цю соціальну групу, сприймаючи її як проблему, а не як частину суспільства, яка заслуговує на підтримку й розуміння.

Баланс між цими двома крайнощами є вкрай важливим. Щоб сформувати адекватне й глибоке розуміння ветеранів серед студентів, варто надати самим учасникам бойових дій можливість висловлюватися напряду — через особисті блоги, відеоролики, інтерв'ю та інші формати, де вони можуть відкрито розповідати про свій досвід, включно з психологічними труднощами та моральними викликами. Такий підхід дозволяє студентам побачити в ветеранах не ідеалізовані фігури, а реальних людей зі складним життєвим шляхом, що сприяє формуванню емпатії й розуміння. Як показують результати дослідження ГО «Детектор медіа», самі ветерани демонструють високий рівень медіаграмотності, що свідчить про їхню

готовність бути активними учасниками інформаційного простору і формувати суспільний дискурс навколо теми війни та післявоєнної адаптації [5].

Прикладом такого підходу є популярні серед молоді блоги українських військових, які не бояться говорити про складні теми. Наприклад, тексти Валерія Маркуса або інших публічних ветеранів містять як описи бойових ситуацій, так і роздуми про особисту вразливість, втрати, депресію, труднощі з адаптацією після повернення з фронту. Саме такий відкритий діалог дає змогу не лише деконструювати міфи, а й навчити молодь приймати складну правду війни без страху чи ідеалізації.

Окремо варто зазначити, що важливим є не лише контент, а й форма його подачі. Молодіжна аудиторія найбільш активно взаємодіє з форматами коротких відео, стрімів, візуалізованих інтерв'ю, що накладає додаткову відповідальність на тих, хто створює подібні матеріали. Успішні кейси — це, як правило, ті, де є особистісне звернення, щирість, мінімум маніпуляцій і максимум рефлексії. Контент, який зосереджується не лише на воєнній риторичі, а й на повсякденному житті ветеранів, їхніх інтересах, досягненнях у мирному житті, допомагає зруйнувати емоційну дистанцію між ними й цивільним населенням.

Особистий досвід взаємодії студентів з учасниками бойових дій відіграє ключову роль у формуванні їхнього ставлення до військових. Коли молоді люди мають у своєму оточенні родичів, друзів або знайомих, які брали участь у бойових діях, сприйняття війни стає більш конкретним і емоційно насиченим. Такий безпосередній контакт допомагає розвінчати стереотипи та міфи, формуючи реалістичне уявлення про службу, адаптацію після повернення з фронту та особистісні трансформації ветеранів. Такий безпосередній контакт розвінчує шаблони та міфи — як надмірно героїчні, так і надмірно негативні — і формує реалістичне уявлення про службу, життя після повернення з фронту, проблеми адаптації, внутрішні

переживання та особистісні трансформації, які відбуваються з людиною, що пройшла через війну. Студенти, що мають особисті зв'язки з військовими сприяють глибшому розумінню студентами складної реальності війни, що включає як гордість і гідність, так і біль, втрати та необхідність постійної боротьби за внутрішню рівновагу [36].

Цей неформальний канал передачі досвіду має особливо сильний вплив, оскільки він передає не лише факти, а й емоційні сенси. Людина, яка чує історії безпосередньо від ветерана або його близьких, не може залишитися байдужою або зберігати дистанцію — таке спілкування активує емпатію, підштовхує до рефлексії й руйнує бар'єри. Саме тому соціологи, які досліджують ставлення до ветеранів, неодноразово підкреслювали, що особистий контакт є найбільш ефективним інструментом боротьби з упередженнями й стигматизацією. Навіть коротка розмова чи спільна участь у громадських заходах може змінити уявлення, допомогти подивитися на військового не як на узагальнений образ, а як на індивідуальність із власною історією.

Формування ставлення студентської молоді до військових залежить не лише від міжособистісної взаємодії, але й від культурного та регіонального контексту. У тих регіонах України, які безпосередньо зазнали бойових дій, тимчасової окупації або знаходяться поблизу лінії фронту, сприйняття війни є набагато глибшим і персоналізованим. Молодь з таких територій, як правило, має безпосередній досвід втрат, евакуацій, руйнувань і гуманітарних криз, що посилює емоційну значущість теми війни та військових. Військові тут сприймаються не як абстрактні герої з екранів, а як люди, які забезпечують базову можливість жити, навчатися і планувати майбутнє. Молодь, яка проживає у зонах активних бойових дій або у безпосередній близькості до них, демонструє вищий рівень залучення до волонтерства, патріотичних ініціатив та громадської активності. Цей

факт прямо свідчить про глибший рівень усвідомлення ними реалій війни та важливості ролі військових у їхньому повсякденному житті [7].

Натомість у більш віддалених від фронту регіонах, де безпосередня загроза є менш очевидною, ставлення до війни й до військових може бути менш емоційно забарвленим. Тут інформація надходить переважно через новини, соціальні мережі, пости в інтернеті, а отже — піддається спотворенням, фільтрації, залежить від особистих інформаційних бульбашок. У таких умовах ідентифікація з темою війни є менш глибокою, а отже — вища ймовірність байдужості, інфантильності або поверхневого сприйняття. Проте навіть у цих регіонах вплив може бути змінений завдяки грамотній освітній роботі, культурним ініціативам, зустрічам із ветеранами, інтеграції теми війни у соціальні практики студентського середовища.

Окремим, але не менш значущим елементом у формуванні ставлення молоді до військових є історична пам'ять. У багатьох українських родинах і досі зберігається пострадянське уявлення про військового — образ, сформований радянською ідеологією, де воїн — це героїчна, часто безіменна фігура, яка йде в бій під урочисту музику, без страху, сумнівів чи критичного мислення. Цей образ десятиліттями підкріплювався фільмами, парадами, пропагандистськими творами і став частиною колективної уяви. Проте сучасна війна, яку переживає Україна, докорінно змінює це бачення. Вона знімає пафос, розкриває людське обличчя захисника — з втомою, розчаруваннями, моральними дилемами, глибоким внутрішнім болем, але водночас — із неймовірною силою духу, гідністю, щирим патріотизмом [2].

Цей процес переосмислення, який відбувається просто зараз, охоплює і студентське середовище. Молодь починає розуміти, що воїн — це не міф, не персонаж із фільму чи підручника, а людина, яка могла сидіти за сусідньою партою, грати в ті самі ігри, мати такі самі мрії. Нова культура сприйняття, яка формується серед студентів, набагато реалістичніша — вона не прикрашає війну, не вдається до патетики, але й не стигматизує її

учасників. У центрі цього сприйняття — повага, емпатія, визнання складності досвіду й бажання його зрозуміти.

Позитивним маркером трансформації суспільної свідомості є поява освітніх ініціатив, тренінгів, дискусійних платформ у закладах вищої освіти, спрямованих на зближення ветеранів і молоді. Такі проєкти створюють простір для відкритого діалогу, розвивають навички активного слухання, формують толерантність і соціальну відповідальність. Студенти, які мають змогу брати участь у спільних заходах із ветеранами, часто змінюють власне сприйняття не лише учасників бойових дій, а й самої теми війни — вона стає не абстрактною, а особистою, людською.

Отже, ставлення студентів до військових і ветеранів формується на перетині особистих, психологічних, інформаційних, соціокультурних та історичних чинників. Воно не є сталою константою, а динамічно змінюється під впливом досвіду, знань, спілкування, особистих цінностей. Саме тому важливо створювати умови, у яких це ставлення розвиватиметься у напрямі глибшого розуміння, прийняття й поваги. Це стане не лише моральним обов'язком перед тими, хто захищає Україну, а й запорукою здорового, солідарного суспільства.

1.3. Особливості ставлення студентської молоді до учасників війни

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України у лютому 2022 року, докорінно трансформувала суспільно-політичну реальність держави, кардинально змінивши повсякденне життя громадян. Студентська молодь, як одна з найактивніших і найвразливіших

груп населення, опинилася в епіцентрі цих змін. Її ставлення до учасників бойових дій — військовослужбовців Збройних сил України, Національної гвардії, добровольчих формувань — стало важливим показником не лише моральної зрілості, але й загального світоглядного зсуву, що відбувається в українському суспільстві в умовах війни.

Для значної частини молоді військові — це насамперед герої, приклад мужності, сили духу, відповідальності та жертвності. Це ставлення ґрунтується на особистих переживаннях і життєвому досвіді. У багатьох студентів є близькі, які воюють або вже брали участь у бойових діях. Їхні історії, сповнені болю, втрат і водночас людської гідності, створюють глибоку емоційну прив'язаність та сприяють формуванню щирої поваги й емпатії. Інформаційний простір також відіграє важливу роль у формуванні уявлень про захисників — соцмережі, новинні сайти, документальні фільми, публічні сторінки волонтерів чи військових блогерів постійно транслюють образ солдата як символу стійкості та національного спротиву. На тлі воєнної загрози національна ідентичність українців посилилася, а разом із нею — і патріотизм, що особливо яскраво проявився у студентському середовищі. Молодь почала активніше долучатися до суспільних ініціатив, підтримувати армію не лише морально, а й діями: через волонтерство, участь у благодійних заходах, інформаційну підтримку [24].

Волонтерська діяльність стала органічним продовженням цього ставлення. Студенти у різних містах України організовують допомогу для військових: хтось плете маскувальні сітки, хтось збирає речі, медикаменти чи продукти, хтось займається логістикою чи веде кампанії в соцмережах. Багато з них беруть участь у культурних чи освітніх заходах, мета яких — збір коштів для ЗСУ. Студенти певних спеціальностей, зокрема психологи чи медики, долучаються до роботи з пораненими, беруть участь у програмах підтримки ветеранів. Існує також і цифрове волонтерство: боротьба на

інформаційному фронті, створення відеоконтенту, інфографіки, інтерв'ю з військовими — усе це сприяє зміцненню морального тилу армії та формує єдність усередині студентської спільноти.

Ставлення студентської молоді до війни та учасників бойових дій є багатограним і психологічно насиченим процесом, що виходить за межі демонстративної поваги чи патріотичного ентузіазму. Попри загальне домінування поваги до військових у суспільстві, серед студентів спостерігається складний комплекс суперечливих емоцій, сформованих під впливом зовнішніх обставин та внутрішніх страхів і очікувань. Дослідження, проведене вченими з Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, виявило суттєві зміни в психологічному стані студентської молоді під час війни. Зокрема, було зафіксовано зниження рівня суб'єктивного благополуччя, зростання тривожності та емоційного виснаження. Ці зміни свідчать про глибокі психологічні трансформації, що відбуваються в молодіжному середовищі в умовах воєнного часу [6].

Одним із центральних чинників, що ускладнює ставлення молоді до війни, є страх мобілізації. Цей страх найчастіше зачіпає юнаків, які, не маючи достатнього військового досвіду, опиняються перед реальною перспективою бути призваними до лав Збройних сил у час, коли ризики для життя є надзвичайно високими. Це породжує не лише природне занепокоєння за власну безпеку, а й глибше відчуття вразливості, коли особистий контроль над життєвими обставинами втрачається. Мобілізація сприймається як чинник, що вторгається у приватну зону особистості, змінює хід життя, ставить під сумнів плани на майбутнє, позбавляє відчуття стабільності, яке є надзвичайно важливим у процесі дорослішання та самоідентифікації.

У цьому контексті виникає також недовіра до механізмів самого мобілізаційного процесу. Частина студентства вважає, що держава не

завжди забезпечує однакові умови та критерії для призову, що створює відчуття несправедливості. Молоді люди, які орієнтуються на демократичні цінності, як-от рівність, прозорість і правова визначеність, часто виявляють критичне ставлення до випадків вибіркового або непрозорого вручення повісток. Наявність винятків, неоднозначних практик, неузгодженостей у законодавстві або відсутність чіткої інформаційної політики з боку держави лише посилює це сприйняття. На цьому тлі формується не стільки опір самій ідеї оборони держави, скільки недовіра до механізмів реалізації цієї ідеї.

Окремим, але глибоко пов'язаним чинником є психологічне напруження, що супроводжує життя молоді людини в умовах війни. Втрата відчуття передбачуваності майбутнього змушує багатьох переглядати свої освітні, професійні та особисті орієнтири. Багато студентів відкладають або навіть повністю змінюють свої життєві плани — не лише через страх мобілізації, а й через загальну атмосферу нестабільності. Це стосується як навчання в Україні, так і подальших перспектив працевлаштування, створення сім'ї, особистісного розвитку. Війна як така трансформує самі уявлення про час, доцільність зусиль, цінність досягнень, що до цього здавалися очевидними.

Постійна присутність у медіапросторі повідомлень про бойові дії, загибель військових, поранення, атаки, руйнування цивільної інфраструктури, обстріли та інші трагедії формує своєрідний фон хронічної тривоги. Молодь, яка щодня отримує ці новини, рано чи пізно стикається з емоційною втомою. Цей стан — не завжди усвідомлений, але глибоко внутрішній, — призводить до вигорання, апатії, іноді до відчуття повної безпорадності перед обличчям масштабних подій. Навіть ті студенти, які активно підтримують українську армію, беруть участь у волонтерських проєктах, донатять або займаються інформаційним фронтом, з часом можуть втратити віру у власну ефективність. Це породжує психологічне

виснаження, що важко компенсувати звичайними стратегіями подолання стресу.

Формування ставлення студентської молоді до війни та військових значною мірою залежить від соціального оточення, у якому вона зростає, навчається та самореалізується. Соціальні зв'язки, міжособистісна комунікація, приклади з реального життя й повсякденні дискусії відіграють визначальну роль у тому, як молода людина сприймає сам факт війни, образи військових, а також власну відповідальність у межах суспільства, що перебуває у стані збройного конфлікту. Молодь, яка має тісні соціальні зв'язки з учасниками бойових дій, демонструє вищий рівень емпатії та розуміння до військових. Це свідчить про те, що соціальні зв'язки та міжособистісна комунікація сприяють формуванню більш глибокого та усвідомленого ставлення молоді до війни та військових [13].

Особливої ваги набуває вплив родинного середовища. У сім'ях, де є родичі, знайомі чи друзі, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, зазвичай формуються глибше розуміння сутності війни, повага до військових, емпатія до їхніх переживань, а також чіткіша усвідомленість того, що оборона країни — це не лише абстрактне поняття, а конкретна щоденна дія, пов'язана з ризиком, втратами й самопожертвою. У таких родинх воєнна реальність стає частиною особистої історії, що посилює особисту відповідальність і мотивацію до участі у підтримці армії. Там, де війна торкнулася безпосередньо, патріотичні цінності не нав'язуються, а проживаються як частина родинної ідентичності.

Не менш значущим чинником у формуванні ставлення є освітнє середовище. Університети, як осередки не лише знань, а й виховання громадянської позиції, виконують важливу функцію. Особливу роль тут відіграють викладачі, які мають особистий досвід участі у бойових діях або залучені до волонтерської діяльності. Їхній приклад часто стає для студентів джерелом натхнення, наочним доказом поєднання професійності

й громадянської відповідальності. Такі фігури не лише транслиують знання, а й стають моральними авторитетами, здатними формувати у студентів відчуття приналежності до спільноти, яка здатна чинити спротив викликам часу. Через щоденне спілкування з такими викладачами у студентів виникає глибше розуміння сутності війни, реалій фронту, а також значення підтримки тилу.

Водночас соціальні медіа, які є невід'ємною частиною життя сучасної молоді, також чинять потужний вплив на формування поглядів. У цифровому просторі студенти стикаються з великою кількістю інформації, емоційних історій, новин, аналітики, мемів і блогів. Якщо інформаційне середовище пронизане патріотичним наративом, підтримкою армії, історіями про героїзм, взаємодопомогу й солідарність, це стимулює позитивне ставлення до військових і зростання громадянської активності. Молодь у таких умовах схильна не лише підтримувати армію морально, а й активно долучатися до волонтерських ініціатив, допомагати фінансово, поширювати важливу інформацію. Водночас існують й інші інформаційні простори, де переважає критичне, іноді відверто антивоєнне ставлення, що може викликати у студентів сумніви, скепсис, навіть розчарування. Це, у свою чергу, створює поляризацію, роздвоєність сприйняття й потребу в постійному переосмисленні власної позиції.

У контексті всього цього надзвичайно важливою є потреба в діалозі. Молодь часто стикається з внутрішніми конфліктами, страхами та тривожністю, які залишаються не висловленими через побоювання осуду. Освітні заклади повинні не лише надавати академічні знання, але й виконувати соціальну функцію — бути платформою для обговорення складних тем, пов'язаних із війною, мобілізацією та моральною відповідальністю. Психологічна підтримка студентів під час війни є ключовим елементом забезпечення їхнього психоемоційного благополуччя. Наприклад, у Національному університеті «Острозька академія» було

проведено семінар для викладачів і тьюторів на тему «Психологічна підтримка студентів під час освітнього процесу в умовах воєнного стану». Лекторка Оксана Матласевич наголосила на важливості атмосфери довіри та підтримки у навчальному середовищі [19].

Одним із ключових інструментів, який може забезпечити таку функцію, є впровадження програм психологічної допомоги, організація тренінгів, дискусійних клубів, зустрічей із ветеранами, експертами, аналітиками. Це дає можливість молоді не лише висловлювати власну думку, а й чути альтернативні погляди, співпереживати, формувати зрілі судження. У такий спосіб освіта не лише дає знання, а й допомагає формуванню стійкої, відповідальної особистості, здатної орієнтуватися у кризових ситуаціях, приймати складні рішення, діяти з огляду на загальне благо, а не лише особисті інтереси.

Психологічний стан студентів також зазнав змін. Війна спричинила зростання рівня тривожності, депресії та емоційного вигорання серед молоді. Дослідження, проведене в Україні, показало, що багато студентів потребують психологічної підтримки для подолання стресу, пов'язаного з війною [20].

Інформаційний простір відіграє важливу роль у формуванні ставлення студентів до військових. Медіа, соціальні мережі та особисті історії учасників бойових дій впливають на сприйняття війни та військових. Позитивні образи військових, представлені в медіа, сприяють формуванню поваги та підтримки серед молоді.

Висновки до першого розділу

Проаналізовані джерела свідчать, що формування ставлення до військових і ветеранів є складним багатокомпонентним процесом, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Різні

теоретичні підходи пояснюють цей процес по-різному: когнітивний акцентує на обробці інформації та формуванні переконань, біхевіористичний — на досвіді та підкріпленнях, психоаналітичний — на несвідомих конфліктах, а гуманістичний — на особистісних цінностях і прагненні до автентичності.

На формування ставлення студентів впливає широкий спектр факторів: психологічні особливості особистості (емпатія, здатність до менталізації), інформаційне середовище, особистий досвід взаємодії з учасниками бойових дій, культурний і регіональний контекст, історична пам'ять. Інформаційний простір відіграє особливо важливу роль, однак спостерігається тенденція до поляризації контенту — від романтизації військової служби до акценту виключно на травматичних наслідках.

Поряд із домінуючою повагою та героїзацією військових наявні страхи мобілізації, психологічне напруження та емоційна втома від перебування в умовах воєнної реальності. Спостерігаються суттєві регіональні відмінності: молодь із постраждалих від бойових дій районів демонструє глибше розуміння реалій війни порівняно з представниками віддалених територій.

Війна спричинила значні зміни в психологічному стані студентської молоді, включаючи зростання тривожності та емоційного вигорання, що актуалізує потребу в психологічній підтримці та створенні безпечних просторів для обговорення складних тем.

РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО ВІЙСЬКОВИХ ТА ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Роль національної ідентичності в формуванні ставлення до військових

Національна ідентичність відіграє ключову роль у формуванні ставлення до військових, оскільки вона визначає, як суспільство сприймає свою армію, її місце в державі та роль у захисті національних інтересів. В умовах війни, особливо в умовах повномасштабного вторгнення, національна ідентичність стає основою для мобілізації ресурсів, підтримки військових та консолідації суспільства.

Зауважимо, що з початком війни 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році національна ідентичність України набула нового виміру. Вона стала не лише питанням культурної самобутності, а й питанням виживання нації. Одним із основних елементів національної ідентичності є мова. Українська мова, яка століттями зазнавала утисків, сьогодні стала символом боротьби за незалежність. В умовах війни мова є не лише засобом комунікації, а й важливою складовою культурного та інформаційного захисту країни [18].

Уряд України активно підтримує розвиток української мови. У 2023 році було затверджено рекордні 41 обласну та місцеву програми з опанування української мови. Крім того, Міністерство культури та інформаційної політики України презентувало Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови до 2030 року [31].

Іншим важливим аспектом сучасного українського суспільства стала історична пам'ять. Після початку повномасштабного вторгнення багато

людей, особливо молодь, почали глибше цікавитися своєю історією. У центрі уваги опинилися не лише події останніх років, а й героїчні періоди минулого — боротьба за незалежність, визвольні змагання, діяльність УПА та інші ключові моменти. Це вже не просто спогади про минуле — це спосіб зрозуміти, хто ми є, звідки прийшли і чому варто боротися за свою державу зараз. Історична пам'ять стала джерелом сили, що об'єднує суспільство і підтримує моральний дух не лише військових, а й звичайних громадян. Вона сприяє формуванню національної ідентичності та протидії інформаційним атакам [40].

Особливо яскраво ці зміни відчутні в студентському середовищі. Якщо раніше інтерес до національної історії був радше формальністю, то зараз — це щирий і глибокий інтерес. Зростання патріотичних настроїв проявляється не лише в словах, а й у вчинках: участь у волонтерстві, донати на армію, організація інформаційних кампаній, написання патріотичних пісень, відео, малюнків тощо. Таке зростання свідомості серед молоді є дуже важливим, бо саме вони формують майбутнє країни.

Водночас важливою складовою формування ставлення до військових стала інформаційна політика та робота медіа. У часи, коли телебачення, новинні сайти й особливо соціальні мережі стали основним джерелом інформації, те, як саме подається тема війни, має величезне значення. Позитивне висвітлення діяльності Збройних Сил України, щоденні розповіді про героїзм військових, життя на передовій, успіхи української армії — усе це впливає на суспільну думку. Люди бачать, що армія — це не щось далеке, а наші знайомі, рідні, друзі, які потребують підтримки. Це наближає військових до кожного з нас і робить їхню боротьбу особистою справою всього суспільства [3].

Не менш важливим фактором є волонтерський рух, який став символом єдності українського народу. Волонтери — це не лише ті, хто відправляє бронезилети чи продукти. Це люди, які щодня нагадують:

кожен може бути корисним. Вони шиють одяг, ремонтують авто, готують їжу, проводять збори коштів, створюють медіапроекти — все це заради однієї мети. Така активність показує, що армія і суспільство — це єдиний організм, де кожен виконує свою важливу функцію. І саме ця єдність є тим моральним фундаментом, який тримає країну в найважчі часи.

Таблиця 1.1

Ознаки патріотизму в очах українців (2023)

Показник	Відсотки
Донати та волонтерство	46%
Спілкування українською мовою	45%
Служба на фронті	33%
Перебування в Україні під час війни	33%
Інтерес до історії України	27%
Робота, ведення бізнесу під час війни	31%

Дані чітко показують суттєву трансформацію у сприйнятті патріотизму в умовах війни. Українське суспільство, зокрема молодь, дедалі більше ототожнює патріотизм із практичною дією, а не лише з ідеологічними деклараціями чи символічними жестами. Це проявляється у високій оцінці таких форм участі, як волонтерство, фінансова допомога армії, збереження присутності в країні попри загрозу, а також свідоме використання української мови [33].

Ці дані свідчать про зростання усвідомленого патріотизму, заснованого на конкретних вчинках, відповідальності та залученості у суспільно важливі процеси. Патріотизм у свідомості громадян перетворюється на активну громадянську позицію, де кожен може зробити свій внесок у перемогу — не лише на фронті, а й у тилу. Це, у свою чергу,

сприяє формуванню нової моделі громадянства, в основі якої — солідарність, готовність до дії та підтримка спільних цінностей.

У висновку можна стверджувати, що національна ідентичність є важливим чинником у формуванні ставлення до військових. Вона визначає, як суспільство сприймає свою армію, її роль у державі та значення у захисті національних інтересів. В умовах війни національна ідентичність стає основою для мобілізації ресурсів, підтримки військових та консолідації суспільства.

2.2. Вплив соціокультурних та медійних факторів на сприйняття учасників війни

Вплив соціокультурних і медійних факторів на сприйняття учасників війни є одним з найважливіших аспектів у сучасному українському суспільстві. Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року, роль медіа та соціальних мереж, а також зміни в соціокультурному контексті, стали визначальними в формуванні громадської думки щодо армії та війни в цілому.

Історія сприйняття військових в Україні має складний і багатошаровий контекст. Протягом багатьох десятиліть, особливо в радянський період, образ армії в українському суспільстві часто асоціювався не стільки з героїзмом, скільки з політичними репресіями та насильницьким насаджуванням ідеологій. Зокрема, у 1920–1930-х роках в УСРР відбувалися масштабні політичні репресії, спрямовані проти командного складу Червоної армії. Ці репресії мали на меті усунути потенційно небезпечних для режиму осіб, що призвело до зниження боєздатності збройних сил та негативно вплинуло на морально-психологічний стан військовослужбовців. Такі дії сприяли формуванню в суспільстві образу армії як інструменту політичного тиску та контролю [1].

Після здобуття незалежності в 1991 році ставлення до військових почало змінюватися, але ще багато років армія залишалася радше символом радянської спадщини, а не національного героїзму. Тільки з початком конфлікту на сході України у 2014 році, в умовах війни з Росією, на армію почали дивитися інакше. Військові поступово перетворилися на героїв, які борються не лише за територіальну цілісність, а й за принципи свободи, демократії та незалежності.

Це змінене ставлення було значною мірою спричинене впливом медіа та соціальних мереж. В умовах війни на сході країни, де часто спостерігалася інформаційна війна, соціальні мережі стали потужним інструментом для передачі правдивих новин, розповідей про героїчні вчинки та життєві історії військових. Платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter та Telegram, стали не лише каналами для обміну інформацією, а й місцями для взаємодії між військовими та цивільними громадянами, для вираження підтримки та солідарності. Військові вже не були лише об'єктами для новин – вони стали активними учасниками діалогу з громадськістю.

Соціальні мережі створили можливість для миттєвого реагування на події на фронті, що стало важливим фактором у підтримці морального духу як військових, так і цивільних. Наприклад, кожна значуща подія на фронті, кожна героїчна дія військових або волонтерів часто ставала темою для обговорення в соціальних мережах. Це дозволяло громадянам ділитися своїми емоціями, створювати групи підтримки, організовувати благодійні акції, заклики до збору коштів і допомоги для військових.

Соціальні мережі стали надзвичайно важливим інструментом у підтримці волонтерського руху, який у перші місяці війни став не лише активним, але й критично необхідним для Збройних Сил України. Ці платформи забезпечили можливість для мільйонів українців об'єднуватися та активно підтримувати армію, що перебувала в умовах жорстокої війни.

Завдяки швидкому розвитку технологій і доступу до інтернету, волонтери змогли оперативно організовувати збори коштів, організовувати транспортування гуманітарних вантажів, збирати необхідні ресурси — від амуніції та медичних засобів до продуктів харчування та одягу. У перші дні війни, коли офіційні державні канали ще не могли забезпечити потреби на фронті в повному обсязі, саме волонтери, використовуючи соціальні мережі, стали основними постачальниками необхідних матеріалів.

Платформи краудфандингу, такі як "Українська Біржа Благодійності", відіграли величезну роль у цій допомозі. Вони дозволяли громадянам швидко і прозоро долучатися до процесу підтримки військових та волонтерів [38]. Завдяки цьому стали можливими швидкі фінансові внески, які сприяли оперативному вирішенню критичних проблем на фронті. Мільйони людей з усіх куточків України, а також з-за кордону, об'єднувалися за допомогою онлайн-ресурсів, щоб підтримати армію, забезпечити її всім необхідним, і продовжити боротися за незалежність.

Крім того, соціальні мережі значною мірою вплинули на популяризацію образу військових серед громадян. Військові перестали бути лише частиною державного апарату — вони стали символом незламної волі і відваги. У медіа-просторі вийшли на перший план історії героїзму, волонтерських акцій, а також звіти про боротьбу на фронті, що сприяло формуванню нової національної ідентичності. Військові стали частиною не лише патріотичного дискурсу, а й символом нового, глибокого усвідомлення того, що означає бути частиною незалежної та сильної України.

Образ військових, який сформувався за допомогою соціальних мереж, почав змінювати ставлення до армії. Військові перестали бути просто «солдатами» — вони стали героями, які стоять на захисті країни і її майбутнього. Це змінює не тільки громадську думку, а й ставлення до самого поняття національної ідентичності. Українці почали сприймати

армію як основний елемент своєї самобутності, як основну силу, що захищає національні цінності і боротьбу за незалежність. За допомогою соціальних мереж цей процес став масовим і динамічним. Кожен пост, кожен відеозвіт чи фото з передової ставало частиною національної свідомості, формуючи новий патріотизм, який об'єднував українців у боротьбі за свою країну.

Цей процес також включав в себе підтримку морального духу як серед військових, так і серед цивільних. Інтернет-простір створював можливості для кожного українця бути частиною великого національного руху підтримки — чи то через матеріальну допомогу, чи то через інформаційну підтримку. Платформи стали важливими не тільки для обміну новинами, але й для того, щоб українці могли висловити свою солідарність із військовими та ветеранами, підкріплюючи це конкретними діями [12].

Таке нове розуміння війни і її учасників, підкріплене інформаційною підтримкою через соціальні мережі, сприяло формуванню більш глибокої патріотичної свідомості. Згідно з дослідженням, проведеним ГО "CAT-UA: Communication Analysis Team – Ukraine", під час повномасштабної війни соціальні мережі стали важливою платформою для обміну інформацією та обговорень важливих соціальних тем. Вважається, що 85% постів у мережі відповідають проукраїнським поглядам, що свідчить про значущість соціальних мереж у формуванні громадської думки та патріотичної свідомості [39]. Війна перестала сприйматися лише як трагічний конфлікт — вона стала історією боротьби за свободу і незалежність, що надає країні єдність і національну гордість. Сучасне ставлення до військових не обмежується лише шануванням їх героїзму, а включає в себе усвідомлення їхньої ролі у визначальній боротьбі за майбутнє України як суверенної держави.

Згідно з даними опитувань, медіа відіграють величезну роль у формуванні суспільного ставлення до війни та військових. Найбільший вплив мають телевізійні канали та онлайн-новини, які регулярно висвітлюють діяльність ЗСУ, волонтерів та цивільних, що активно допомагають фронту. Позитивне висвітлення героїчних вчинків військових, а також волонтерів та цивільних, безумовно підвищує рівень довіри до армії і сприяє формуванню позитивного іміджу.

Однак варто відзначити й негативний вплив фейкових новин та дезінформації, яка широко поширюється через різні онлайн-платформи. Це може призводити до паніки серед населення, дестабілізації громадської думки і подриву довіри до офіційних джерел інформації. У зв'язку з цим важливою частиною медіа-освіти в Україні є навчання громадян критичному мисленню, перевірці джерел інформації та розпізнаванню фейків.

Не менш важливим аспектом є роль волонтерського руху. Волонтери стали не лише важливою опорою для ЗСУ, але й символом громадянської відповідальності та єдності. Завдяки активності в медіа, волонтерство стало більш видимим і стало частиною соціокультурної ідентичності. Багато українців долучаються до волонтерської діяльності через соціальні мережі, що ще більше сприяє взаємодії між армією та цивільними. У свою чергу, це зміцнює національну єдність і підтримку армії.

Відзначимо також, що роль інформації, яку отримує суспільство, не обмежується лише медіа. Громадяни також активно взаємодіють з інформацією через звичні канали комунікації, такі як родинні бесіди, розмови з друзями та колегами. Це також впливає на сприйняття учасників війни та підтримку військових.

За останні два роки відбулися значні зміни в сприйнятті військових. Якщо раніше важливість Збройних Сил України була недооцінена, то зараз

армія стала об'єднуючим фактором, що допомагає всім громадянам долати труднощі та підтримувати національну гідність.

Таблиця 1.2

Звички українців щодо споживання новинного контенту (2023 рік)

Джерело інформації	Відсоток користувачів
Соціальні мережі	78%
Телебачення	63%
Онлайн-новини	58%
Друковані джерела	18%
Радіо	34%

Звички українців щодо споживання новин в умовах війни показують цифровізацію інформаційного простору. Це має суттєве значення для формування громадської думки, зокрема ставлення до військових та подій на фронті. Особливо це актуально серед молоді, яка формує свою позицію через контент у соцмережах [8]. Таким чином, медіа — це не лише канал інформування, а й активний чинник соціалізації та формування патріотичних настанов.

Телебачення також є важливим джерелом інформації, хоча його роль трохи зменшилась у порівнянні з соціальними мережами. Проте воно залишає значний слід у формуванні громадської думки, адже це традиційний канал для великих аудиторій. Телевізійні новини часто мають офіційний характер, що може створювати відчуття стабільності та надійності. Онлайн-новини, хоча і мають значення, займають меншу частку у порівнянні з традиційними каналами, оскільки вони часто асоціюються з

новинами менш перевіреними або швидше реакцією на події, ніж глибокими аналітичними матеріалами. Найменший відсоток користувачів звертаються до друкованих видань. Це вказує на зменшення їхнього впливу в сучасному інформаційному середовищі. Вони поступаються швидкістю і доступністю цифрових медіа.

Медіа та соціокультурні фактори активно впливають на сприйняття війни та військових в Україні. Зміни в суспільстві, викликані медіа та соціальними мережами, допомогли сформувати нову національну ідентичність, де армія стала основою національної єдності. Проте, незважаючи на цей позитивний тренд, важливим є критичне ставлення до інформації, оскільки дезінформація продовжує бути серйозною загрозою.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було досліджено психологічні чинники, що впливають на ставлення студентів закладів вищої освіти до військових та ветеранів російсько-української війни. Національна ідентичність відіграє визначальну роль у формуванні ставлення до військових. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році українська національна ідентичність набула якісно нового виміру, перетворившись із питання культурної самобутності на питання національного виживання. Мова, історична пам'ять та патріотичні настрої стали потужними консолідуючими факторами, особливо серед студентської молоді.

Сучасний патріотизм характеризується практичною спрямованістю та активною громадянською позицією. Люди дедалі більше ототожнюють патріотизм із конкретними діями - волонтерством, фінансовою допомогою армії, використанням української мови та активною участю у житті країни. Аналіз соціокультурних та медійних факторів показав кардинальні зміни у сприйнятті військових порівняно з попередніми періодами. Армія

перетворилася з інструменту державної влади на символ національного героїзму та захисту незалежності. Водночас виявлено проблему впливу дезінформації на формування адекватного ставлення до військових, що актуалізує необхідність розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

Загалом, психологічні чинники формування ставлення до військових мають комплексний характер і взаємопов'язані між собою. Розуміння цих механізмів є важливим для подальшого дослідження специфіки ставлення студентської молоді до захисників України.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО ВІЙСЬКОВИХ ТА ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Характеристика вибірки. Опис методології та етапів дослідження.

У межах емпіричного дослідження було сформовано вибірку з 58 осіб — студентів Національного університету “Острозька академія”. Вік учасників дослідження склав 19 до 25 років. Із загальної кількості респондентів 34 становили чоловіки, 24 — жінки, що охоплює період ранньої дорослості, важливий для формування соціально-психологічних установок і ціннісних орієнтацій.

Емпіричне дослідження в межах даної роботи проводилося у кілька послідовних етапів. Першим кроком було опитування студентів закладів вищої освіти за допомогою онлайн-форми, створеної у сервісі Google Forms. Такий формат збору даних забезпечив зручність, швидкість та охоплення широкої аудиторії респондентів у різних регіонах. Зібрані відповіді були систематизовані і підготовлені до подальшої статистичної обробки.

У дослідженні було задіяно комплекс стандартизованих психологічних методик, які дозволяють оцінити різні аспекти ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни. Зокрема, використовувалась «Шкала соціальної дистанції» Еміля Богардуса (Додаток А), «Шкала емоційного відгуку» Альберта Меграбяна і Нормана Епштейна (Додаток Б) та авторська методика — «Шкала психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни» (Додаток В).

Методика Еміля Богардуса «Шкала соціальної дистанції» є однією з

найвідоміших і найстійкіших у соціально-психологічних дослідженнях міжгрупової взаємодії. Її основна ідея полягає у вимірюванні рівня прийнятності представників певної соціальної або етнічної групи у різних формах міжособистісного контакту. У процесі опитування респондентам пропонують уявити певну соціальну групу — зазвичай відмінну від їхньої власної — і відзначити, до якого рівня соціальної близькості вони були б готові допустити її представників: від найінтимнішої форми (укладання шлюбу) до повного відторгнення (вигнання з країни). Кожен із запропонованих рівнів соціального контакту має відповідне рангове числове значення, що дозволяє інтерпретувати отримані результати як кількісний індекс соціальної дистанції. Вибір цієї методики у межах емпіричного дослідження зумовлений її високою надійністю та інформативністю у вивченні міжгрупових упереджень, рівня прийняття, емпатії чи ворожості до «інших».

Наступною методикою, що була використана у дослідженні стала «Шкала емоційного відгуку», розроблена Альбертом Меграбяном і адаптована Н. Епштейном. Цей опитувальник призначений для вивчення рівня емоційної емпатії — здатності особистості емоційно співпереживати іншим людям, ідентифікуватися з їхнім емоційним станом, відчувати на собі ті самі переживання. Згідно з авторською концепцією, емоційна емпатія є критично важливою для міжособистісної взаємодії, соціальної адаптації, а також для формування емоційно насиченого й морального ставлення до інших. У контексті даного дослідження, дана методика дозволяє оцінити, наскільки глибоко студенти здатні емоційно відгукуватися на досвіди учасників війни, що є індикатором якості їхнього соціального ставлення. Методика налічує 25 тверджень, які відображають різноманітні ситуації взаємодії з іншими людьми в емоційно значущих контекстах. Твердження мають закритий характер і містять як прямі, так і зворотні формулювання. Це дозволяє уникнути реактивності відповідей і

підвищує достовірність результатів. Використання даної методики у межах дослідження дозволило простежити взаємозв'язок між рівнем емпатійності студентів та якістю їхнього емоційного ставлення до військових і ветеранів, які, перебуваючи у надскладних обставинах бойових дій, потребують не лише соціальної підтримки, але й глибокого людського розуміння.

Останньою методикою, що була застосована у межах нашого дослідження, стала авторська діагностична шкала «Психологічні чинники ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни», створена спеціально для комплексного вивчення структури та рівня сформованості ставлення здобувачів вищої освіти до військовослужбовців, які беруть або брали участь у бойових діях. Потреба у розробці цієї авторської методики зумовлена відсутністю адаптованих і валідизованих інструментів, здатних всебічно оцінити особливості сприйняття військових і ветеранів сучасної війни на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях. Існуючі інструменти, як правило, орієнтовані на загальне дослідження патріотизму, емпатії або соціальної дистанції, проте не враховують специфіки військового досвіду, впливу війни на суспільну свідомість, а також глибокої поляризації ставлень у воєнному контексті. Саме тому розробка авторської шкали була спрямована на цілісне охоплення психологічних компонентів ставлення до військових і ветеранів, що забезпечило отримання валідного емпіричного матеріалу, який дозволяє ідентифікувати як позитивні, так і упереджені чи стереотипні уявлення.

Методика налічує сім основних шкал, кожна з яких відображає певний психологічний чинник, що формує ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни. Перша шкала — когнітивна поінформованість, що характеризує рівень обізнаності респондентів щодо обставин служби військовослужбовців, їхніх прав, соціального статусу та труднощів, з якими вони стикаються. Вона дозволяє визначити, наскільки глибоко і достовірно студенти розуміють контекст

військової служби. Друга шкала — емоційне ставлення, яка відображає ступінь емоційної підтримки, поваги, вдячності або, навпаки, тривоги і страху, що переживаються у зв'язку з військовими та ветеранами. Ця шкала фіксує інтенсивність позитивних або негативних емоційних реакцій. Третя шкала — соціальна довіра, що вказує на рівень довіри студентів до військових як соціальної групи, а також сприйняття їхньої моральної цілісності, відповідальності та надійності. Вона демонструє, наскільки військові сприймаються як авторитетні й гідні довіри члени суспільства. Четверта шкала — стереотипізація, яка виявляє наявність узагальнених та часто упереджених суджень, стереотипів щодо військових і ветеранів, що можуть спотворювати реальне сприйняття і формувати негативний або позитивний кліше. Ця шкала допомагає виявити когнітивні викривлення, що впливають на ставлення. П'ята шкала — патріотизм, яка оцінює внутрішню налаштованість респондентів на підтримку держави, готовність до самопожертви та прояви громадянської відповідальності. Вона показує, наскільки студентська молодь ідентифікує себе з національними цінностями і готова підтримувати військових як носіїв цих цінностей. Шоста шкала — готовність до взаємодії, що відображає відкритість до спілкування, співпраці, участі у спільних ініціативах та соціальних проектах, пов'язаних із підтримкою військових і ветеранів. Вона визначає потенціал для соціальної інтеграції та побудови довірчих відносин. Нарешті, сьома шкала — емпатійність, яка вимірює здатність респондентів до співпереживання, розуміння емоційного досвіду та психологічних труднощів, з якими стикаються військові та ветерани. Цей чинник є ключовим для формування гуманного і підтримуючого ставлення, що базується на усвідомленні складності пережитого досвіду.

Отримані відповіді були зібрані, систематизовані та проаналізовані за допомогою програмного забезпечення “SPSS”.

3.2. Аналіз результатів дослідження: основні тенденції та закономірності

Першим етапом аналізу емпіричних даних стала описова статистика, що дозволила охарактеризувати основні тенденції у ставленні студентів закладів вищої освіти до військових та ветеранів російсько-української війни. Результати за рівнем вираження шкали соціальної дистанції Еміла Богардуса представлені на рис. 1.

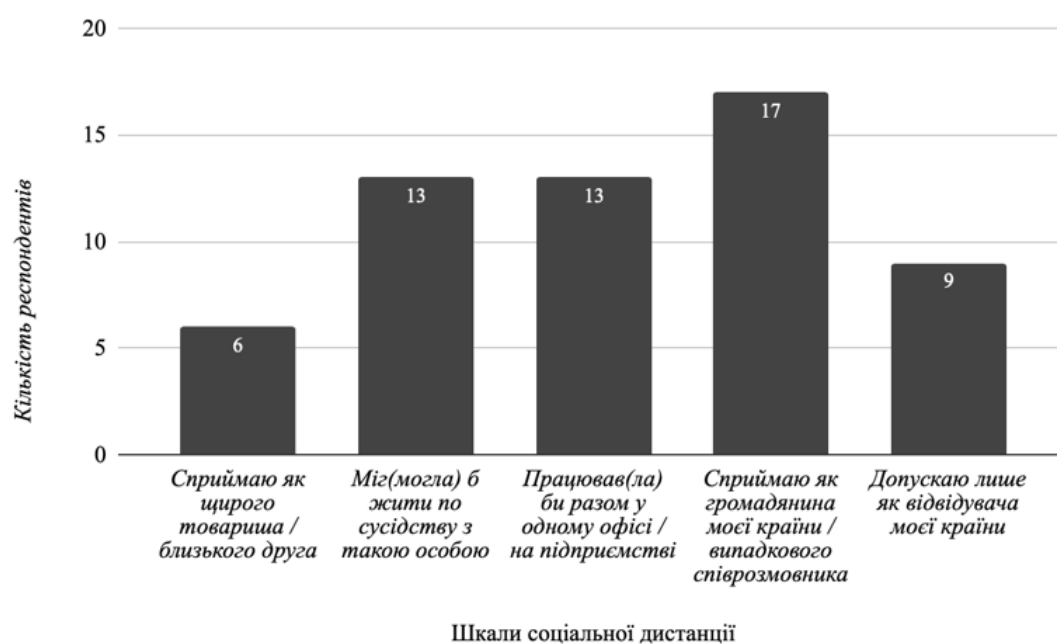

Рис. 1. Рівень вираження шкали соціальної дистанції (Е. Богардус)

Отримані дані свідчать, що найбільша кількість респондентів (17 осіб) сприймають військових і ветеранів як громадян своєї країни або випадкових співрозмовників, що вказує на нейтральний рівень соціального прийняття. Дещо менше студентів (по 13 осіб) готові підтримувати більш близькі соціальні контакти — жити поруч по сусідству або працювати разом в одному офісі чи на підприємстві. Водночас лише незначна частина опитаних (6 осіб) проявляє високий рівень емоційної близькості, сприймаючи ветеранів як щирих товаришів чи близьких друзів. Крім того,

9 респондентів допускають присутність військових лише як відвідувачів країни, що свідчить про збереження певного рівня соціальної дистанції та упереджень.

Далі, на рис. 2 наведено результати вимірювання рівня емоційного відгуку за допомогою шкали «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна.

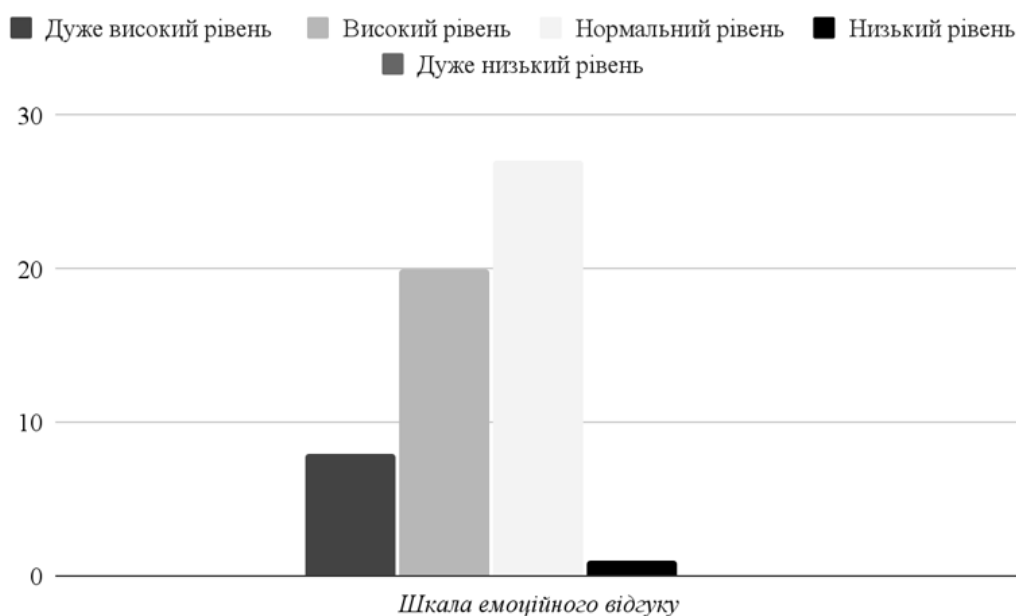

Рис. 2. Рівень вираження шкали емоційного відгуку «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що більшість респондентів демонструють нормальний рівень емоційного відгуку — так оцінили своє ставлення 27 осіб. Це свідчить про те, що студенти здатні сприймати ветеранів з помірною емоційною зацікавленістю, без надмірної відстороненості чи жорсткої негативної оцінки. Водночас помітна частина опитаних (20 осіб) проявляє високий рівень емоційного відгуку, що свідчить про наявність значної емоційної залученості до тематики військових і ветеранів. Цей факт може бути пов'язаний як із усвідомленням важливості їхнього внеску у захист країни, так і з емпатійним розумінням пережитого ними стресу та травматичного досвіду. Крім того, 8 студентів

демонструють дуже високий рівень емоційного відгуку, що вказує на особливо глибоку емоційну реакцію, можливо, пов'язану з особистим досвідом чи ціннісним сприйняттям цієї соціальної категорії. Натомість дуже низький рівень емоційного відгуку серед респондентів відсутній, а лише один студент виявив низький рівень, що говорить про відносно стабільну позитивну або нейтральну емоційну позицію студентської молоді щодо військових та ветеранів.

Загалом такі результати свідчать про те, що більшість студентів ЗВО формують емоційно збалансоване ставлення до військових та ветеранів російсько-української війни. Помірний та високий рівень емоційного відгуку підкреслює соціальну значущість цієї категорії в очах молоді, що є важливим чинником у формуванні підтримки та позитивного ставлення у суспільстві. Водночас відсутність суттєвих проявів негативних емоцій дозволяє стверджувати про відносну стабільність емоційної сфери студентів щодо цієї тематики, що є позитивним сигналом у контексті подальшої соціальної інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Наступні результати на рис. 3 представляють рівень вираження «Шкали психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни» за авторською методикою.

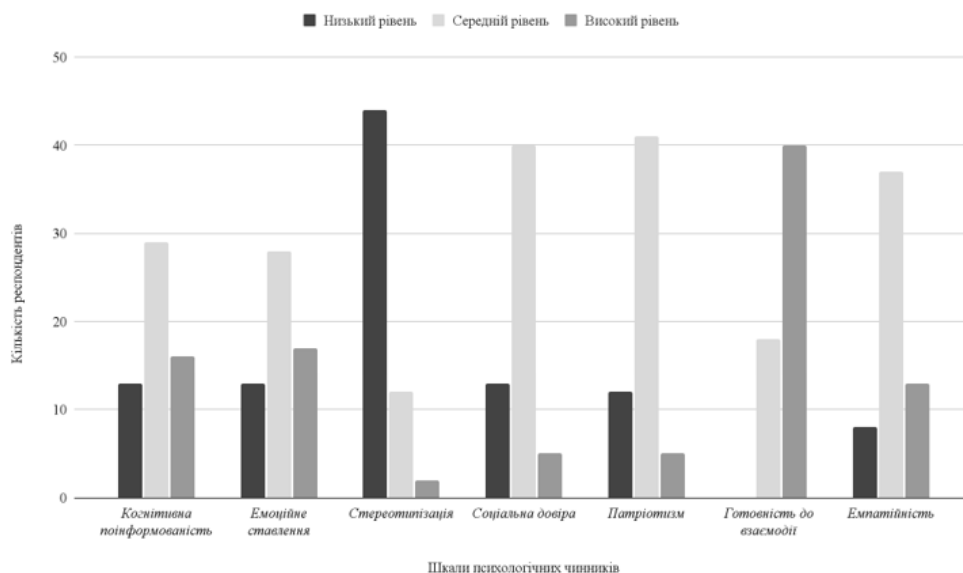

Рис. 3. Рівень вираження шкал психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни (авторська методика)

Результати дослідження за авторською методикою, демонструють різноманітні тенденції, що відображають багатогранність соціально-психологічного сприйняття цієї категорії. Зокрема, у когнітивній поінформованості більшість респондентів (29 осіб) знаходяться на середньому рівні, що свідчить про достатню обізнаність студентів щодо особливостей життя та діяльності військових, їхніх ролей у суспільстві, хоча значна частина (16 осіб) демонструє високий рівень поінформованості, що свідчить про глибше розуміння контексту війни та ролі ветеранів. Водночас 13 студентів залишаються на низькому рівні когнітивної поінформованості, що вказує на існування інформаційних прогалин, які можуть знижувати ефективність подальшої соціальної інтеграції ветеранів. Аналогічну динаміку можна спостерігати і в емоційному ставленні: більшість студентів (28 осіб) виявляють середній рівень емоційного залучення, тоді як 17 демонструють високий рівень позитивних емоцій. Це свідчить про наявність у студентської молоді в основному врівноваженого ставлення з певним емоційним співпереживанням. Однак 13 респондентів мають низький рівень емоційного ставлення, що може бути пов'язано з емоційною дистанцією або певною байдужістю.

Важливо звернути увагу на показники стереотипізації, де спостерігається найбільш виражений негативний показний: значна більшість (44 особи) демонструють низький рівень усвідомлення стереотипів, що можна інтерпретувати як відсутність міцних стереотипних уявлень або упереджень щодо військових і ветеранів. Рівень соціальної довіри до військових і ветеранів у більшості респондентів (40 осіб) знаходиться на середньому рівні, що вказує на помірну довіру, достатню для підтримки базових соціальних контактів. Водночас лише небагато

студентів (5 осіб) демонструють високий рівень довіри, що свідчить про наявність певної соціальної настороженості. Аналогічна картина спостерігається і в патріотизмі: 41 респондент виявив середній рівень патріотичної позиції, що є свідченням розвинутого, але не надмірно інтенсивного почуття національної належності у контексті війни.

Особливої уваги заслуговує готовність до взаємодії, де абсолютна більшість студентів (40 осіб) проявляють високий рівень готовності до співпраці та спільної діяльності з військовими і ветеранами, що свідчить про позитивний потенціал інтеграції цих соціальних груп і прагнення до налагодження ефективної взаємодії. Відсутність низьких показників у цьому чиннику підкреслює, що студенти не мають вираженої небажаності контакту з ветеранами. Показник емпатійності виявляється переважно середнім (37 осіб), із суттєвою кількістю студентів із високим рівнем (13 осіб), що демонструє здатність молоді розуміти та співпереживати переживанням ветеранів. Проте 8 осіб виявили низький рівень емпатії, що вказує на індивідуальні особливості емоційного сприйняття, які потребують уваги у формуванні більш глибокої підтримки.

Наступним етапом аналізу в дослідженні стала перевірка нормальності розподілу отриманих даних, що є важливим кроком для вибору відповідних методів подальшої статистичної обробки. Результати цієї перевірки, виконаної за допомогою тесту Шапіро-Вілка, структуровані у таблиці 1.3 для всіх використаних методик.

Таблиця 1.3

Результати перевірки нормальності розподілу

	Описові статистики					Значення Шапіро Вілка
<i>Шкала</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>N</i>	<.001
Шкала соціальної дистанції (Е.	4,17	1,24	2	6	58	

Богардус)						
Шкала емоційного відгуку (А. Меграбян і Н. Епштейн)	64	14,9	36	90	58	0,129
Когнітивна поінформованість (авторська методика)	20,5	5,98	13	13	58	0,109
Емоційне ставлення (авторська методика)	25,4	5,64	14	35	58	0,137
Стереотипізація (авторська методика)	18,3	4,89	11	30	58	0,007
Соціальна довіра (авторська методика)	24,1	3,52	17	30	58	0,137
Патріотизм (авторська методика)	24,4	3,47	17	30	58	0,099
Готовність до взаємодії (авторська методика)	31,2	2,64	26	35	58	0,006
Емпатійність(авторська методика)	29,2	4,33	21	38	58	0,232

За шкалою соціальної дистанції Е. Богардуса середнє значення становить 4.17 із стандартним відхиленням 1.24, а мінімальні й максимальні значення коливаються від 2 до 6. Значення p за тестом Шапіро-Вілکا є меншим за 0.001 ($p < .001$), що свідчить про значне відхилення від

нормального розподілу. Таким чином, для аналізу цієї шкали доцільно застосовувати непараметричні методи.

Для шкали емоційного відгуку А. Меграбяна і Н. Епштейна середнє значення дорівнює 64.0 при стандартному відхиленні 14.9. Тут р-значення за Шапіро-Вілком дорівнює 0.129, що перевищує традиційний рівень значущості 0.05, отже, розподіл даних не відрізняється від нормального, і можна застосовувати параметричні статистичні методи. Схожа картина спостерігається у більшості психологічних чинників за авторською методикою: когнітивна поінформованість ($p = 0.109$), емоційне ставлення ($p = 0.137$), соціальна довіра ($p = 0.137$), патріотизм ($p = 0.099$), емпатійність ($p = 0.232$) — у цих випадках розподіл даних також не порушує умови нормальності. Водночас у шкалах стереотипізації ($p = 0.007$) та готовності до взаємодії ($p = 0.006$) р-значення є значно меншими за 0.05, що вказує на відхилення від нормального розподілу та потребує використання непараметричних методів аналізу.

Далі в дослідженні застосовано два статистичні методи для порівняння груп: параметричний t-критерій Стьюдента та непараметричний критерій Манна-Уїтні. Результати аналізу для шкали соціальної дистанції (Е. Богардус) та вираження шкали емоційного відгуку «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна, представлені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Результати t-критерій Стьюдента та непараметричного критерію Манна-Уїтні для шкали соціальної дистанції (Е. Богардус) та вираження шкали емоційного відгуку «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна

	Значення	df	p

Шкала соціальної дистанції	t-критерій Стьюдента	0.2769	56.0	0.783
	Критерій Манна-Уїтні	397		0.803
Шкала емоційного відгуку	t-критерій Стьюдента	-0.0882 ^a	56.0	0.930
	Критерій Манна-Уїтні	410		0.969

Результати демонструють відсутність статистично значущих відмінностей за показниками шкали соціальної дистанції та шкали емоційного відгуку між порівнюваними групами. Зокрема, для шкали соціальної дистанції значення t-критерію Стьюдента становить 0.277 ($df = 56$, $p = 0.783$), що свідчить про відсутність суттєвих розбіжностей між групами. Аналогічно, за непараметричним тестом Манна-Уїтні отримано значення $U = 397$ із $p = 0.803$, що також підтверджує статистичну нерелевантність різниці.

Щодо шкали емоційного відгуку, t-критерій Стьюдента дорівнює -0.088 ($df = 56$, $p = 0.930$), а Mann-Whitney $U = 410$ з $p = 0.969$, що свідчить про те, що емоційний відгук респондентів у досліджуваних групах не має статистично значущих відмінностей. Отже, застосування обох методів аналізу підтверджує, що рівень соціальної дистанції та емоційного відгуку серед студентів ЗВО щодо військових і ветеранів російсько-української війни є однорідним незалежно від групових ознак. Це свідчить про стабільність і подібність ставлення в межах вибірки, що є важливою базою для подальших досліджень та розробки цілеспрямованих заходів інтеграції й підтримки.

Результати, представлені в таблиці 1.5 демонструють різні рівні

статистичної значущості між групами студентів за окремими психологічними чинниками їхнього ставлення до військових і ветеранів російсько-української війни.

Таблиця 1.5

Результати t-критерій Стьюдента та непараметричного критерію Манна-Уїтні для шкал психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни (авторська методика)

Когнітивна поінформованість	t-критерій Стьюдента	-0.3550	56.0	0.724
	Критерій Манна-Уїтні	388		0.706
Емоційне ставлення	t-критерій Стьюдента	-2.2197	56.0	0.031
	Критерій Манна-Уїтні	273		0.028
Стереотипізація	t-критерій Стьюдента	-0.8401	56.0	0.404
	Критерій Манна-Уїтні	368		0.489
Соціальна довіра	t-критерій Стьюдента	-2.1384	56.0	0.037
	Критерій Манна-Уїтні	276		0.032
Патріотизм	t-критерій Стьюдента	0.2311	56.0	0.818
	Критерій Манна-Уїтні	387		0.688
Готовність до взаємодії	t-критерій Стьюдента	0.1306	56.0	0.897
	Критерій Манна-Уїтні	411		0.987

Емпатійність	t-критерій Стьюдента	1.4600	56.0	0.150
	Критерій Манна-Уїтні	320		0.148

Зокрема, за шкалами когнітивної поінформованості, стереотипізації, патріотизму, готовності до взаємодії та емпатійності відсутні статистично значущі відмінності між групами ($p > 0.05$ як за t-критерієм Стьюдента, так і за Манном-Уїтні). Це свідчить про те, що ці аспекти ставлення є досить однорідними серед респондентів і не залежать від певних групових характеристик.

Водночас емоційне ставлення та соціальна довіра демонструють статистично значущі відмінності ($p < 0.05$ за обома тестами), що вказує на неоднорідність цих показників у вибірці. Зокрема, різниця в емоційному ставленні ($t = -2.22$, $p = 0.031$; $U = 273$, $p = 0.028$) та соціальній довірі ($t = -2.14$, $p = 0.037$; $U = 276$, $p = 0.032$) може свідчити про різний рівень емоційного сприйняття та довіри до військових і ветеранів у різних підгрупах студентів. Ці результати підкреслюють, що хоча загалом ставлення студентів до військових і ветеранів є стабільним, існують важливі відмінності в деяких психологічних аспектах, зокрема в емоційному сприйнятті та довірі. Із цього виникає необхідність більш диференційованого підходу в розробці програм підтримки та інтеграції, які враховують емоційні та довірчі бар'єри, що можуть існувати серед молоді. Такий підхід допоможе формувати більш глибоке, емпатійне і конструктивне ставлення до військових і ветеранів у студентському середовищі, що сприятиме їх соціальній адаптації і підтримці у цивільному житті.

Останнім етапом аналізу став кореляційний аналіз за Пірсоном, результати якого наведено у таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

**Результати кореляційного аналізу між шкалою соціальної дистанції,
шкалою емоційного відгуку та шкалами авторської методики (За
Пірсоном)**

Назви шкал	Шкала соціальної дистанції (Е. Богардус)	Шкала емоційного відгуку (А. Меграбян і Н. Епштейн)
Когнітивна поінформованість (авторська методика)	0.344	0.120
	p=0.008	p=0.370
Емоційне ставлення (авторська методика)	0.277	0.151
	p=0.035	p=0.258
Стереотипізація (авторська методика)	0.125	0.128
	p=0.349	p=0.337
Соціальна довіра (авторська методика)	0.111	0.108
	p=0.409	p=0.421
Патріотизм (авторська методика)	0.054	0.162
	p=0.686	p=0.224
Готовність до взаємодії (авторська методика)	0.322	0.308
	p=0.014	p=0.018
Емпатійність (авторська методика)	0.299	0.142
	p=0.023	p=0.286

У результатах кореляційного аналізу за Пірсоном у контексті дослідження ставлення студентів ЗВО до військових і ветеранів російсько-української війни спостерігаються такі особливості. Шкала соціальної

дистанції має помірний позитивний кореляційний зв'язок із когнітивною проінформованістю ($r = 0.344$, $p = 0.008$), що свідчить про статистично значущий зв'язок між зменшенням соціальної дистанції та вищим рівнем знань про військових і ветеранів. Також соціальна дистанція помірно корелює з емоційним ставленням ($r = 0.277$, $p = 0.035$), готовністю до взаємодії ($r = 0.322$, $p = 0.014$) та емпатійністю ($r = 0.299$, $p = 0.023$), що підтверджує важливість емоційного залучення і бажання співпрацювати для зменшення психологічної дистанції.

Шкала емоційного відгуку має слабший і статистично незначущий зв'язок із когнітивною проінформованістю ($r = 0.120$, $p = 0.370$) та емоційним ставленням ($r = 0.151$, $p = 0.258$), але демонструє значущу кореляцію з готовністю до взаємодії ($r = 0.308$, $p = 0.018$). Це означає, що емоційний відгук пов'язаний насамперед із мотивацією до співпраці, але менш тісно — із знаннями чи емоційним ставленням. Кореляції зі стереотипізацією ($r = 0.125$, $p = 0.349$; $r = 0.128$, $p = 0.337$), соціальною довірою ($r = 0.111$, $p = 0.409$; $r = 0.108$, $p = 0.421$) та патріотизмом ($r = 0.054$, $p = 0.686$; $r = 0.162$, $p = 0.224$) є низькими та статистично незначущими, що вказує на відсутність прямого зв'язку цих чинників із соціальною дистанцією та емоційним відгуком у досліджуваній вибірці.

Отже, числові показники підтверджують, що серед студентів ЗВО наявна чітка взаємозалежність між соціальною дистанцією та когнітивною проінформованістю, емоційним ставленням, готовністю до взаємодії і емпатією, що є важливим для подальшого формування позитивного ставлення до військових і ветеранів.

3.3. Практичні рекомендації на основі результатів дослідження

Отримані результати дослідження свідчать про відносно позитивне і

збалансоване ставлення студентської молоді до військових і ветеранів російсько-української війни, що є важливою основою для подальшої соціальної інтеграції цих категорій у цивільне життя. Водночас виявлені певні інформаційні прогалини, неоднорідність у рівні емпатії та наявність помірної соціальної дистанції потребують цілеспрямованої роботи на різних рівнях.

Для підвищення когнітивної поінформованості студентів пропонується впроваджувати тренінги, що комплексно охоплюють психологічні, соціальні та комунікативні аспекти, пов'язані з військовою службою та життям ветеранів. Зокрема, важливо розробити заняття, які знайомлять учасників із специфікою психологічних викликів, що постають перед військовослужбовцями, включно з фізичними та емоційними навантаженнями, а також наслідками бойових дій, що дасть змогу краще усвідомити реальний досвід ветеранів. Такі тренінги мають включати моделювання реальних ситуацій через рольові ігри, що допоможуть студентам відчувати психологічний тиск і сформувані уявлення про поведінку військових у стресових обставинах.

Окрім цього, важливими є тренінги, які спрямовані на розпізнавання та розуміння посттравматичного стресового розладу, що включають аналіз конкретних життєвих історій, групові обговорення і вправи, що розвиватимуть навички надання психологічної підтримки. Особлива увага має приділятися заходам, які сприятимуть виявленню і подоланню стереотипів про ветеранів через практичне відпрацювання соціальних ролей і ситуацій, що сформує більш толерантне і реалістичне сприйняття даної категорії населення. Нарешті, тренінги з розвитку емпатії і комунікативних навичок мають бути спрямовані на покращення міжособистісного розуміння, використовуючи вправи на активне слухання, невербальне сприйняття і емоційну чутливість, що сприятиме

формуванню здатності до глибшого співпереживання і конструктивної взаємодії зі студентами та ветеранами.

Крім того, рекомендується створення психологічних груп чи клубів за інтересами, яка може виступати як платформа для відкритого діалогу, обміну досвідом і спільного розв'язання соціальних проблем, зокрема тих, які стосуються ветеранів. У таких просторах молодь матиме можливість не лише висловити власні думки, а й отримати підтримку, сформувати критичне мислення щодо стереотипів, навчитися толерантності та повазі до різних життєвих шляхів. Це особливо важливо у процесі соціалізації студентів як майбутніх фахівців, здатних працювати з різними групами населення, зокрема з тими, хто має психотравматичний досвід.

Також, важливим інструментом у подоланні упереджень є цілеспрямована робота зі зміни суспільного наративу через медіа. Поширення позитивних історій успішної соціальної адаптації ветеранів у студентських ЗМІ, соціальних мережах та інших інформаційних платформах може сформувати у молоді більш реалістичне і позитивне уявлення про ветеранів, що підтверджують результати численних досліджень, зокрема у сфері медіапсихології. Позитивний образ ветерана як активного, цінного члена суспільства допоможе розвивати повагу і зменшувати дискримінаційні установки, що часто ґрунтуються на стереотипах страху чи байдужості. Таким чином, інтеграція цих підходів — створення спільних майданчиків для діяльності і поширення позитивного контенту — є ефективною стратегією для зниження соціальної дистанції і подолання упереджень, що в кінцевому результаті сприятиме більш гармонійному співіснуванню студентської молоді і ветеранів.

Додатково, рекомендується впроваджувати систематичні просвітницькі програми, які фокусуються на об'єктивному висвітленні ролі ветеранів у захисті державності та розвитку національної безпеки. Ці програми мають бути спрямовані не лише на передачу фактів, а й на

формування усвідомлення цінності їхнього внеску у суспільство, підтримуючи помірний, адекватний рівень патріотизму, що не переходить у фанатизм.

Практична реалізація рекомендацій передбачає створення курсових модулів, лекцій та семінарів із залученням фахівців — істориків, соціологів, психологів, а також самих ветеранів, які можуть поділитися особистим досвідом у доступній і толерантній формі. Особливу увагу слід приділяти збалансованості інформації: подавати історичні та сучасні факти, що відображають як героїчні вчинки, так і реальні виклики, з якими стикаються військові та суспільство загалом.

Таким чином, реалізація комплексного підходу, що поєднує підвищення когнітивної поінформованості, розвиток емпатії та комунікативних навичок, активне залучення студентів до спільної діяльності з ветеранами, а також формування об'єктивного і збалансованого патріотичного дискурсу, є ключовою для сприяння успішній соціальній інтеграції ветеранів у студентське середовище. Така системна робота не лише допоможе подолати інформаційні прогалини та знизити соціальну дистанцію, а й створить умови для формування відповідального, толерантного і свідомого ставлення молоді до ролі ветеранів у сучасному суспільстві, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню соціальної згуртованості та національної ідентичності.

Висновки до третього розділу

Результати засвідчили загалом позитивне та збалансоване ставлення студентської молоді до військових і ветеранів. За шкалою соціальної дистанції більшість респондентів сприймає ветеранів як громадян своєї країни або готова до тісної взаємодії. Аналіз емоційного відгуку показав

переважання нормального (27 осіб) та високого (20 осіб) рівнів емоційної реакції, що свідчить про емоційну залученість без байдужості до проблем ветеранів. За авторською методикою виявлено достатню когнітивну поінформованість студентів та позитивне емоційне ставлення. Особливо важливим є високий рівень готовності до взаємодії у більшості респондентів (40 осіб), що свідчить про значний потенціал для соціальної інтеграції.

Кореляційний аналіз виявив статистично значущі зв'язки між соціальною дистанцією та когнітивною проінформованістю ($r = 0.344$, $p = 0.008$), емоційним ставленням ($r = 0.277$, $p = 0.035$), готовністю до взаємодії ($r = 0.322$, $p = 0.014$) та емпатійністю ($r = 0.299$, $p = 0.023$). Це підтверджує, що зменшення соціальної дистанції пов'язане з поглибленням знань про ветеранів та розвитком емоційного співпереживання. Водночас виявлено проблемні аспекти: частина студентів демонструє низький рівень когнітивної поінформованості, що свідчить про існування інформаційних прогалин.

На основі результатів сформульовано практичні рекомендації щодо впровадження тренінгових програм для підвищення поінформованості та розвитку емпатійних навичок, а також створення спільних майданчиків для взаємодії студентів та ветеранів. Дослідження підтверджує гіпотезу про переважно позитивне ставлення студентів до військових і ветеранів при збереженні потенціалу для подальшого покращення через цілеспрямовану психолого-педагогічну роботу.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі представлено теоретико-експериментальне узагальнення та наукове вирішення проблеми психологічних чинників ставлення студентів ЗВО до військових та ветеранів російсько-української війни, що виявляється у розкритті й уточненні сутності та специфіки цього

процесу, у змісті становлення соціальних установок молоді, характеристиці їх прояву залежно від рівня особистісного досвіду та соціокультурного контексту.

На підставі проведеного теоретичного аналізу соціально-психологічних механізмів формування установок робимо висновки, що ставлення студентів до військових та ветеранів є складним психологічним утворенням, яке включає когнітивний (знання, уявлення), афективний (емоційне ставлення) та конативний (готовність до дії) компоненти. Формування цього ставлення детермінується як загально-психологічними закономірностями міжгрупової взаємодії, так і специфічними чинниками військового конфлікту.

У результаті проведеного емпіричного дослідження встановлено, що більшість студентів демонструє позитивне, переважно шанобливе та підтримувальне ставлення до військових. Також молодь показала, що не залишається байдужою до переживань та проблем людей, які повернулися з війни, і здатна виявляти емпатію, підтримку та розуміння. Проведений кореляційний аналіз дозволив виявити статистично значущі зв'язки між окремими змінними: соціальною дистанцією та когнітивною проінформованістю, емоційним ставленням, готовністю до взаємодії та емпатією.

На основі отриманих результатів розроблено низку практичних \ рекомендацій щодо удосконалення інформаційної політики, формування критичного мислення у студентів, розвитку волонтерської діяльності, впровадження психопросвітницьких програм та створення діалогових майданчиків для прямої комунікації між молоддю та ветеранами.

Практична цінність полягає у можливості використання отриманих даних для розробки програм соціально-психологічної роботи зі студентською молоддю, спрямованих на формування толерантного та підтримуючого ставлення до військових та ветеранів. Результати

дослідження можуть бути впроваджені у практику психологічних служб ЗВО, соціальних центрів роботи з ветеранами, а також використані при розробці інформаційно-просвітницьких кампаній. Розроблені в ході дослідження рекомендації щодо психологічного супроводу процесу формування позитивного ставлення студентів до учасників бойових дій можуть бути використані практичними психологами, соціальними працівниками та педагогами школи.

Отже, формування ставлення студентів до військових є динамічним процесом, який відображає як індивідуальні цінності молоді, так і колективні трансформації українського суспільства у відповідь на виклики війни. Поглиблене розуміння цього явища дозволяє ефективніше будувати політику громадянської освіти, психологічної підтримки та соціальної інтеграції ветеранів у післявоєнному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автушенко І., Стоян Т. Репресії проти військовослужбовців в УСРР–УРСР у 1920–1930-х рр.: особливості та наслідки. *Український історичний журнал*. 2021. №6. С. 44-57.
2. Березяк Ксенія Михайлівна. «Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни.» (2022).

3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – Київ: Либідь, 2015. – 280 с.
4. Бондаренко О. В., Слюсаренко Ю. Л. БІХЕВІОРИЗМ ВІД ДЖОНА Б. УОТСОНА ДО Е. ТОЛМЕНА. *НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ*. 2019. №2 (75). С. 80-85.
5. Ветерани демонструють більш високий рівень медіаграмотності, ніж українці в цілому. *Детектор медіа* : веб-сайт, URL: <https://ms.detector.media/> (дата звернення: 29.04.2024).
6. Війна та психіка: як змінюється благополуччя студентської молоді. *Sci314* : веб-сайт. URL: <https://sci314.com/> (дата звернення: 24.04.2025).
7. Вплив війни на молодь в Україні. *United Nations Development Programme*: веб- сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine>. (дата звернення: 02.12.2024).
8. Вплив соціальних мереж на український інформаційний простір після початку повномасштабного вторгнення. Центр демократії та духовенства права. *Cedem*: веб-сайт. URL: <https://cedem.org.ua/>. (дата звернення: 2023).
9. Гаврилець Ю. Д., Різун В. Медіаефекти: історичний погляд: навч. пос. Київ, 2024. 86 с.
10. Гавриловська К., Ковальчук Ю. ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ У СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОНТРАКТНОЇ ФОРМИ ТА ЦИВІЛЬНОЇ МОЛОДІ. *ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. Наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету*. Випуск 8. С. 31-33.
11. Горпініч, Т. І. КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА. *Медична освіта*. 2015. №1. С. 33-35.

- 12.Данько-Сліпцова А. А., Коваленко Н. А., Жорнокуй У. В. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 218-226.
- 13.Єдність під час війни: результати соціологічного дослідження. LB.ua : веб-сайт. URL: <https://lb.ua/> (дата звернення: 23.06.2023).
- 14.Журавська О. Л. Проблема романтизації війни в Україні. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця, 2024. С. 643-645.
- 15.Жук, В. Г. (2024). Соціальна підтримка як чинник психологічної реабілітації учасників бойових дій.
- 16.«Образ ветеранів в українському суспільстві»: які результати загальнонаціонального опитування. *Армія Inform*: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/> (дата звернення: 21.09.2023).
- 17.Колесніченко, О. С., Приходько, І. І., & Мацегора, Я. В. (2021). Психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання службово-бойових завдань в бойових умовах: монографія. *Харків: НА НГУ*.
- 18.Косович О. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль, 2019. 203с.
- 19.Костенкова С. Психологічний фронт: про підтримку студентів під час війни. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2022/18-03-01> +
- 20.Красков О. Вплив факторів стресу, пов'язаних з війною в Україні, на психічне здоров'я молоді (на прикладі студентів 3-4 курсів Національного університету «Києво-Могилянська академія»). *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. 9(3).

21. Майже половина ветеранів стикалася з упередженим ставленням суспільства. *Український інтерес*: веб-сайт. URL: <https://uain.press/> (дата звернення: 23.01.2020).
22. Марчук, А., Лобода, В., & Іваниса, В. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ САМОВИЗНАЧЕННЯ Й САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 2023. 2(48), С. 104-116.
23. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник для студентів педагогічних коледжів / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. — Київ: Центр Вільної Преси, 2014. — 431 с. URL: <https://www.aup.com.ua/uploads/mo3.pdf>
24. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник / В. В. Москаленко. — Київ: Центр навчальної літератури, 2019. — 472 с.
25. Москалець В. П., Федик О. В. Психологічна стійкість студентів в умовах злочинної війни Московії проти України. *Слобожанський науковий вісник. Сер. Психологія*. 2024. Вип. 1. С. 116-125.
26. Нікітіна, О. П. (2022). Вплив війни на стан здоров'я і життєдіяльність здобувачів вищої освіти. *Голова організаційного комітету*, 319, 10-15.
27. «Образ ветеранів в українському суспільстві»: які результати загальнонаціонального опитування. *Армія Inform*: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/> (дата звернення: 21.09.2023).
28. Охріменко К. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОРУ ЗМІНАМ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ. Умань: Уманський нац. ун-т ім. П. Тичини, 2024.
29. Павелків В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДІ. (2024). *Психологія: реальність і перспективи*, 23, 148-156.

- 30.Пріб Г.А., Бегеза Л.Є, Раєвська Я.М. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ/ВЕТЕРАНІВ: ПРОБЛЕМАТИКА ВИВЧЕННЯ. *Психологія особистості*. 2022. Випуск 35. С. 159-163.
- 31.Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: наказ Кабінету міністрів України від 2 бер. 2024 р. № 243-р. Київ.
- 32.Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі: монографія / М.Л.Смультсон та ін.; за ред. М. Л. Смультсон. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. – 180 с.
- 33.Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень). *Niss* : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/>. (дата звернення: 16.10.2023).
- 34.Савченко Л. О. Дослідження емоційного ставлення молоді до ветеранів війни / Л. О. Савченко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки. – 2022. – Вип. 7. – С. 119–124.
- 35.Сатпаєв М. Майже половина ветеранів стикалася з упередженим ставленням суспільства. *Український інтерес* : веб-сайт, URL: <https://uain.press/> (дата звернення: 23.01.2020).
- 36.Спільнотна ідентичність під впливом війни: джерело конфліктів чи умова консолідації: науково-аналітична доповідь / Васютинський В. та ін.; за наук. ред. І. Губеладзе. Київ, 2024. 90 с.
- 37.Титаренко, Т. М. (2020). Соціально-психологічний супровід посттравматичних особистісних трансформацій. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 45(48), 59-68.

38. *Українська Біржа Благодійності*: веб-сайт. URL: <https://dobro.ua/>
39. Українці найчастіше транслюють в соцмережах радість і гнів. *Spravdi*: веб-сайт. URL: <https://spravdi.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2022).
40. Чупрінова Н. Ю., Севрук І. І., Соколовська Ю. В. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2024 РР.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 95-99.
41. Що таке теорія соціальної ідентичності, запропонована Анрі Таджфелем? *Сучасні тенденції*: веб-сайт. URL: <https://troyanda19.if.ua/>
42. Huszti, I., Bárány, E., & Fábíán, M. (2024). Students' Attitudes towards the War in Ukraine. *Educational Challenges*, 29(1), 85-98.
43. Motl, T. C., George, K. A., Gibson, B. J., Mollenhauer, M. A., & Birke, L. Stereotyping of student service members and Veterans on a university campus in the U.S. *Military psychology : the official journal of the Division of Military Psychology, American Psychological Association*. 2022. 34(5), 604–615.
44. Parsons P. "Student Perceptions of Services for Veterans and Military Personnel" (2016). Honors College Capstone Experience/ Thesis Projects. Paper 649.

ДОДАТКИ

Додаток А

Шкала соціальної дистанції (Е. Богардус)

Сутність методики полягає в тому, що респондентові пропонують відзначити типи соціальних контактів, у які б він вступив із представниками тієї чи тієї соціальної групи. Спектр відповідей, запропонованих респондентові, був сформований на підставі результатів попередньої

експертної процедури. У підсумку було відібрано сім типів соціальних контактів, ранжованих за рівнем близькості/віддаленості. Кожному варіанту давали рангове числове значення, що відбиває рівень близькості соціальних відносин:

№	Варіант відповіді	Формулювання	Ранг (бали)
1	Близька спорідненість	«Взяв(ла) би шлюб з представником цієї групи»	1
2	Товариські стосунки	«Сприймаю як щирого товариша / близького друга»	2
3	Сусідство	«Міг(могла) б жити по сусідству з такою особою»	3
4	Співробітництво	«Працював(ла) би разом у одному офісі / на підприємстві»	4
5	Співгромадянство	«Сприймаю як громадянина моєї країни / випадкового співрозмовника»	5
6	Візитерство	«Допускаю лише як відвідувача моєї країни»	6
7	Відторгнення	«Вигнав(ла) би геть зі своєї країни / виключив(ла) б з її меж»	7

Додаток Б

**Опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і
Н. Епштейна**

Опитувальник складається з 25 суджень закритого типу - як прямих, так і зворотних. Випробуваний повинен оцінити ступінь своєї згоди/незгоди з кожним із них. Шкала відповідей (від «повністю згоден» до «повністю не згоден») дає можливість виразити відтінки ставлення до кожної ситуації спілкування. В порівнянні з вихідним варіантом опитувальника кілька змінена шкала відповідей, складені таблиці перерахунку «сирих» балів у стандартні оцінки.

Інструкція. Прочитайте наведені нижче твердження і оцініть ступінь своєї згоди або незгоди з кожним із них (поставте позначку у відповідній графі бланка для відповідей), орієнтуючись на те, як ви зазвичай поведетеся в подібних ситуаціях.

№ п/п	Твердження	Згоден (завжди)	Скоріше згоден (часто)	Скоріше не згоден (рідко)	Не згоден (ніколи)
1	Мене засмучує, коли я бачу, що незнайома людина почувається серед інших людей самотньо				
2	Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і				

	відкрито проявляють свої почуття				
3	Коли хтось поруч зі мною нервує, я теж починаю нервувати				
4	Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно				
5	Я близько до серця приймаю проблеми своїх друзів				
6	Іноді пісні про кохання викликають у мене багато почуттів				
7	Я б сильно хвилювався(лася), якби мав(мала) повідомити людині неприємну звістку				
8	На мій настрій сильно впливають оточуючі люди				

9	Мені хотілося б отримати професію, пов'язану зі спілкуванням з людьми				
10	Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки				
11	Коли я бачу, як плаче людина, то й сам(а) засмучуюсь				
12	Слухаючи деякі пісні, я часом відчуваю себе щасливим(ою)				
13	Коли я читаю книгу (роман, повість тощо), то так переживаю, ніби все відбувається насправді				
14	Коли я бачу, що з кимось погано				

	поводяться, то завжди серджуся				
15	Я можу залишатися спокійним(ою), навіть якщо всі навколо хвилюються				
16	Мені неприємно, коли люди при перегляді фільму зітхають і плачуть				
17	Коли я приймаю рішення, ставлення інших людей до нього, як правило, не грає ролі				
18	Я втрачаю душевний спокій, коли оточуючі пригнічені				
19	Я переживаю, коли бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці				
20	Я дуже засмучуюсь, коли бачу страждання тварин				

21	Нерозумно переживати через те, що відбувається у фільмі або в книзі				
22	Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних стареньких				
23	Я дуже переживаю, коли дивлюся фільм				
24	Я можу залишитися байдужим(ою) до будь-якого хвилювання навколо				
25	Маленькі діти плачуть без причини				

Додаток В

Авторська методика «шкала психологічних чинників ставлення студентів до військових і ветеранів російсько-української війни»

Методика спрямована на вивчення когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів ставлення студентів закладів вищої освіти до військовослужбовців і ветеранів російсько-української війни. Опитувальник містить 50 тверджень, що об'єднані в сім шкал, кожна з яких відображає окремий психологічний чинник: когнітивну поінформованість, емоційне ставлення, соціальну довіру, стереотипізацію, патріотизм, готовність до взаємодії та емпатійність. Респондентам пропонується оцінити ступінь своєї згоди з кожним твердженням за п'ятибальною шкалою:

1	—	зовсім	не	погоджуюсь
2	—	радше	не	погоджуюсь
3	—	важко	відповісти	/ нейтрально
4	—		радше	погоджуюсь
5	—		повністю	погоджуюсь

Інструкція. Уважно прочитайте кожне твердження та оберіть відповідь, яка найбільше відповідає Вашому особистому ставленню чи досвіду. У тесті немає правильних або неправильних відповідей. Важливо відповідати щиро та самостійно, не витрачаючи надто багато часу на роздуми. Результати опитування будуть використані виключно в науково-дослідних цілях із дотриманням принципів конфіденційності.

Текст опитувальника:

№	Твердження
	<i>Когнітивна поінформованість</i>
1	Я добре розумію, через що проходять військові під час бойових дій.

2	Я знаю, які пільги та соціальні гарантії мають ветерани.
3	Мені відомо про психологічні труднощі, з якими стикаються ветерани.
4	Я можу пояснити різницю між учасником бойових дій та ветераном.
5	Я стежу за новинами, що стосуються українських військових.
6	Я вважаю, що студентам варто більше дізнаватися про життя військових.
7	Я знайомий(а) із документальними або художніми фільмами про війну в Україні.
	<i>Емоційне ставлення</i>
8	Я відчуваю глибоку повагу до військових.
9	Образ військового викликає у мене позитивні емоції.
10	Я зворушуюсь, коли чую історії про військових або ветеранів.
11	Я злюсь, коли чую несправедливі висловлювання про захисників України.
12	Я часто думаю про долю тих, хто воює.
13	Військові заслуговують на щире вдячність суспільства.
14	Мені прикро, що про деяких ветеранів швидко забувають.
	<i>Соціальна довіра</i>
15	Я довіряю військовим більше, ніж деяким іншим державним інститутам.
16	Люди у військовій формі викликають у мене відчуття безпеки.
17	Я вважаю, що військові щиро прагнуть захистити суспільство.
18	Я схильний(а) вірити словам ветерана про події на фронті більше, ніж офіційним новинам.

19	Військові – це моральний авторитет для мене.
20	Я би не сумнівався(лась), якби ветеран дав пораду щодо громадянської позиції.
21	Я вірю, що більшість військових — доброчесні й чесні люди.
	<i>Стереотипізація</i>
22	Ветерани часто є агресивними в побутовому житті.
23	Після війни багато військових мають проблеми з контролем емоцій.
24	Вважаю, що військові не завжди здатні адаптуватися до мирного життя.
25	Люди після війни втрачають здатність довіряти іншим.
26	У багатьох ветеранів присутні травмуючі спогади, які впливають на їхню поведінку.
27	Після війни люди зазвичай відчужені та замкнені.
28	Я вважаю, що військові — це не зовсім «звичайні» люди.
	<i>Патріотизм</i>
29	Я готовий(а) особисто долучатися до допомоги ЗСУ.
30	Я відчуваю гордість за те, що живу в Україні.
31	Я ніколи не підтримую ідеї, які суперечать інтересам держави.
32	Я вважаю, що обов'язок кожного — бути готовим захищати країну.
33	Я зберігаю або використовую національну символіку.
34	Моя громадянська позиція посилилася з початком війни.
35	Я вважаю, що військові – головний символ національної гідності.
	<i>Готовність до взаємодії</i>
36	Я хотів(ла) би поспілкуватися з ветеранами, щоб дізнатися їхню думку.

37	Я готовий(а) працювати поруч із ветераном, не зважаючи на його досвід війни.
38	Я відкрито говорю про війну з тими, хто повернувся з фронту.
39	Я готовий(а) брати участь у проєктах, пов'язаних із реабілітацією ветеранів.
40	Мені було б комфортно в одній навчальній групі з ветераном.
41	У разі потреби, я особисто допоміг(ла) би ветерану.
42	Я зацікавлений(а) у спільних соціальних ініціативах із військовими.
	<i>Емпатійність</i>
43	Мені буває боляче уявляти, через що пройшли військові.
44	Я часто співпереживаю військовим, навіть якщо не знаю їх особисто.
45	Я намагаюся зрозуміти психологічні травми ветеранів.
46	Історії поранених чи загиблих викликають у мене сум.
47	Я вмію уявити, що відчуває людина, яка повернулася з фронту.
48	Мені важливо, щоб ветерани відчували нашу підтримку.
49	Я легко входжу в емоційний стан людей, які пережили бойові дії.
50	Я прагну не засуджувати військових, а зрозуміти їхній досвід.

Інтерпретація результатів здійснюється шляхом підрахунку сумарного балу за кожною шкалою окремо. Для всіх шкал, за винятком емпатійності, інтерпретація рівнів вираженості чинника проводиться за таким діапазоном:

Бал (із 35)	Рівень вираженості чинника
30–35	Високий
22–29	Середній
7–21	Низький

Шкала емпатійності:

Бал (із 40)	Рівень емпатійності
34–40	Високий
25–33	Середній
8–24	Низький